

SAC

Σακ

AN

[Signature]

ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΒΗΧΑΣ
ΕΦΟΡ. ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΚΡΙΤΩΝ ΤΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ¹

Ἡ χορηγία τοῦ ἐν Λονδίνῳ φιλογενοῦς κ. Μαρίνου Κοργι-
λένιου ἢ ἀναφερομένη εἰς τὴν σύστασιν τοῦ διαγωνίσματος περὶ
τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου ὡς θεμελιωτοῦ τῆς παρ' ἡμῖν δημο-
τικῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπῆρξεν ἔργον οὐ μόνον πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ
καὶ ἱστορικῆς δικαιοσύνης πρὸς τὸν Κυβερνήτην, ὅστις ἐν τῇ
ποικίλῃ αὐτοῦ μερίμνῃ περὶ τῶν νέων ἀναγκῶν τῆς ἀπὸ τοῦ
μακραίωνος ζυγοῦ ἀπελευθερωθείσης Ἑλλάδος, ἐν τοῖς πρώτοις
ἔστρεψε τὴν προσοχὴν καὶ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ. Ἡ
δ' ἐπιθεώρησις καὶ ἐκτίμησις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου τοῦ Κα-
ποδιστρίου εἶνε οὐ μόνον ἀναγκαιοτάτη, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ
ἄξιον λόγου σταθμὸν ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τῆς ἐκπαιδεύσεως
ἐν τῇ ἀναγεννηθείσῃ Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ διδακτικωτάτη, διότι
συντελεῖ εἰς τὴν πλήρη καὶ τελείαν παράστασιν τῆς φιλοπατρίας,
τῆς πεφωτισμένης διανοίας καὶ τῆς φιланθρωπίας τοῦ μεγάλου
Κερκυραίου, εἰς ὃν πρῶτον ἢ πατρίς μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ
τῆς δουλείας ἀνέθηκε τὴν διεύθυνσιν τῶν τυχῶν αὐτῆς.

Τελεῖται δὲ ὁ διαγωνισμὸς οὗτος σήμερον τὸ δεύτερον. Καὶ
δὴ, προκηρυχθεὶς τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1905, ἐναυάγησε, τοῦ μόνου
υποβληθέντος ἔργου κριθέντος ἀναξίου λόγου ὑπὸ τῶν τότε κρι-
τῶν, οἵτινες εἶνε οἱ αὐτοὶ καὶ σήμερον, οἱ κ. κ. Σπυρίδων Σα-
κελλαρόπουλος καὶ Φίλιππος Γεωργαντᾶς μετ' ἐμοῦ. Εἰς δὲ τὴν
νέαν αὐτοῦ προκήρυξιν ἀνταπεκρίθησαν δύο συγγραφεῖς, ὧν τὰ
ἔργα ἐπιγράφονται «Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ὡς θεμελιωτῆς
τῆς ἐν Ἑλλάδι Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως» μετὰ τοῦ ῥητοῦ Ἀρχά

¹ Ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Σ. Π. Λάμπρου ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ
Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων τὴν 6 Ἰανουαρίου ἐ. ἔ.

Λάμπρος Σ. Π.
Εἰλη. Παναγιώτης Γεωργαντᾶς

Παναγιώτης Γεωργαντᾶς
1 Ιανουαρίου 1908

πολιτείας νέων τροφὰ καὶ «Τὸ ἔργον τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς Ἑλλάδος» μετὰ τοῦ ῥητοῦ *Χωρὶς βραδύτητα καὶ χωρὶς θόρυβον*, εἰλημμένου ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Καποδιστρίου.

Α'

Τῶν δύο τούτων ἔργων διάφορος εἶνε ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ἀξία. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν ὁ γράψας τὸ πρῶτον εἶνε ὁπαδὸς τῆς ἐπιμεμελημένης καθαρευούσης, καὶ ἐν ταύτῃ προσεπάθησε νὰ γράψῃ τὸ δοκίμιον αὐτοῦ. Ἀλλὰ προσεπάθησε μόνον χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ. Δὲν κάμνομεν λόγον περὶ τῶν πολλῶν ἀνορθογραφιῶν τοῦ χειρογράφου, διότι αὗται προήλθον πάντως ἐκ τοῦ ἀντιγραφέως, εἰ καὶ παρατηρητέον, ὅτι οἱ παρ-
ουσιάζοντες ἔργα εἰς διαγωνισμοὺς καὶ ἀξιούντες τὸν στέφανον καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐργασίας αὐτῶν παρ' ἄλλων εἶνε δίκαιον καὶ πρέπον αὐτοὶ πρῶται νὰ δεικνύωσι στοργὴν πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν ἔργον ἐπιθεωροῦντες αὐτό. Τοῦτο δὲ ῥητέον πολὺ μάλ-
λον περὶ τοῦ προκειμένου δοκιμίου, βραχέος ὄντος καὶ εἰς ἑβδομήκοντα πέντε ἐν ὄλῳ σελίδας εἰς τέταρτον ἐκτεινομένου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὕψος τοῦ συγγραφέως εἶνε λίαν ἡμελημένον καὶ ἀφιλό-
καλον. Φράσεις μακράι, ἐπίθετα ἀτυχῶς ἐκλελεγμένα, κακόζη-
λοι παρομοιώσεις, κοινοτοπία ἐκφερόμεναι μετὰ στόμφου ὡς γνωμικὰ, ἐκφράσεις ἀπειρόκαλοι καὶ ἐπιτετηδευμένοι προσοχθί-
ζουσι τὸν ἀναγνώστην ἐν πάσῃ σελίδι. Ἴδου ὀλίγα παραδεί-
γματα. «Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐξετελέσθησαν μύρια ὄσα ἔργα ἀπαραίτητα εἰς τὸν ὀργανισμόν τοῦ χάους, τὸ ὅποιον ὀνο-
μάζεται Ἑλληνικὴ ἐπικράτεια καὶ τὸ ὅποιον καταστραφὲν ὑπὸ ἑπταετοῦς ἀγρίου πολέμου καὶ ὑπὸ δεινῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας σπαρασσόμενον ἔκειτο ἔμπροσθεν τοῦ Καποδιστρίου ἄνευ προῆς καὶ σχεδὸν ἄνευ ἐλπίδος καὶ ἔπρεπε νὰ πλασθῇ ἐκ τοῦ μηδε-
νός». — «Ὁ νικητὴς, ὁ ἐπιτυχὼν ἐν τῇ πάλῃ κατὰ τῶν προσω-
πικῶν κινδύνων, ἐπιβάλλεται εἰς τὸ κοινὸν πλῆθος, ὡς ὁ εἰς τὸ στερέωμα ἐμφανιζόμενος ἥλιος ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν παρατηρούντων αὐτόν. Ἡ πεῖρα τῶν ἀνθρώπων ἐβεβαίωσε πολλάκις τὴν ἀλήθειαν ταύτην». Χαρακτηριστικώτατον τοῦ ὅλου

ληκυθείου υφους τοῦ συγγραφέως εἶνε τὸ ἐξῆς μακρὸν χωρίον περὶ τοῦ Βοναπάρτου. «Ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης μετὰ τὰ πρῶτα αὐτοῦ τρόπαια, μετὰ τὸν πάταγον τὸν ἐγερθέντα πανταχοῦ ἐκ τῶν πρὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ περιβοήτων προκηρύξεων, ὅπουδῆποτε ἐφέρετο ἐν Ἰταλίᾳ, ἐβάδιζεν ἐν τῷ μέσῳ δύο μεγάλων σκιῶν. Ἡ σκιά τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ἥτις ἐκίνει τὴν δίψαν καὶ τὴν χολὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ προσεκάλει τοὺς τραγικωτέρους ἐνθουσιασμοὺς, ἠκολούθει ἀλλαλάζουσα τὰ βήματά του. Ἡ ἄλλη, ἡ σκιά τῆς ἐκπλήξεως, τῆς φρίκης καὶ τοῦ τρόμου, ἥτις θαμβώνει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ταπεινώνει τὸν τράχηλον τῶν θνητῶν, καὶ εἶνε ἴσως τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς δόξης τοῦ νικητοῦ καὶ ἡ βάσις τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ὑπακοῆς τῶν πολλῶν πρὸς τοὺς ὀλίγους καὶ τοὺς ἄρχοντας, προεπορεύετο τοῦ στρατηγοῦ ἀνοίγουσα εὐρὺν τὸν δρόμον ἐνώπιόν του. Ἡ πορεία ὑπῆρξε πανταχοῦ θριαμβευτικὴ... Οἱ ἄνθρωποι καὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίστευσαν εἰς τὰς σκιάς τοῦ ἐν βραχυτάτῳ διαστήματι θριαμβεύσαντος στρατηγοῦ καὶ ὁ φανατισμὸς, ὅστις ἔρχεται ὀπισθεν τῆς πίστεως τῶν ψυχῶν, ὥς ὁ πυρετὸς τῶν σωμάτων ὀπισθεν πάσης ἰσχυρᾶς φλεγμονῆς, ἐκορύφωσε τὸν κίνδυνον τῆς δημοσίας τάξεως καὶ διέρρηξε πάντα μετὰ τοῦ παρελθόντος δεσμὸν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ ἔρως τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰς ἀφηρημένας ἰδέας καὶ τὴν παντοδυναμίαν τῆς λογικῆς καὶ τοῦ πνεύματος ὑπῆρξε τοιοῦτος, ὥστε καὶ ξένοι εὐρεθέντες ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κρατῆρος κατελήφθησαν ὑπὸ ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ...» — «Ἄλλ' ὁ Καποδίστριας δὲν ἐδοκίμασε τὴν τύχην τῶν παραδοθέντων εἰς τὸ ρεῦμα τοῦτο καὶ τὴν πικρὰν μεταμέλειαν τῶν αἰωρηθέντων ἐκ (βεβαίως ἐπὶ) τῶν αἰμοσταγῶν περὺγων τῆς ἐπαναστάσεως». — «Τὸ παρελθὸν δὲν ὑποχωρεῖ πρὸ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ κηρύσσων τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ καὶ ὁ ἀμφισβητῶν τὴν δύναμίν του καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπνεύσεων μόνης τῆς λογικῆς του στηριζόμενος ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ἀπὸ κωδονοστασίου κατακρημνιζόμενον, ὅστις πρὶν αἰσθανθῇ θραυσμένα τὰ ὀστέα του προλαμβάνει νὰ μυκτηρίσῃ τοὺς νόμους τῆς ἑλξεως καὶ τῆς βαρύτητος τῶν σωμάτων». Ἀμφιβάλλομεν, ἂν ὁ συγγραφεὺς τὰ τοῦ τοιοῦτου μυκτηρισμοῦ ἔχει μάθει ἐκ μαρτυρίας τινὸς τῶν

καταπεσόντων ἀπὸ ὑψηλοῦ κωδωνοστασίου πρὶν ἢ θραυσθῶσι τὰ ὀστέα αὐτοῦ. — «Ὁ Καποδίστριας εἶχε τὴν ιδέαν, ὅτι οἱ Ἕλληνες, καίπερ τυφλωθέντες διανοητικῶς ἀπὸ τὰ σκοτὴ μακρᾶς καὶ κτηνώδους δουλείας, θὰ ἐπανέλθωσιν εὐχερῶς ὁδηγούμενοι καὶ σχεδὸν ἀγόμενοι ἐκ τοῦ παρελθόντος αὐτῶν εἰς τὸ φῶς καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐθεώρει τὴν ἀνάγκην ταύτην τῆς καρδίας καὶ τῶν ἐγκεφάλων ἐν Ἑλλάδι ὡς αἶσθημα πολὺ ἰσχυρότερον τοῦ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων συνήθως βασιλεύοντος συναισθήματος. Ὁ Καποδίστριας λοιπὸν μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σπουδῶν του, κροτοῦντος ἔτι τοῦ ἐπαναστατικοῦ κρατήρος καὶ τὰς ὀλεθρίας διὰ τῶν ἀπανθρώπων σκηνῶν πολλαπλασιάζοντος πρὶν ἢ δαμασθῇ καὶ ἐκπνεύσῃ οἰκτρῶς καὶ μοιραίως ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ Κορσικανοῦ καίσαρος, ἐπανήλθε κτλ.». Ἐδῶ ἔχομεν κρατῆρα πολλαπλασιάζοντα τὰς ὀλεθρίας (τί;) καὶ δαμαζόμενον καὶ ἐκπνέοντα ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ Ναπολέοντος. — «Ὁ λόγος... εἶνε ὁ ὑπέρτατος τῶν ἀνθρωπίνων μοχλός, ὅστις ἐμβαπτιζόμενος εἰς τὰ νάματα καὶ τὰ φῶτα τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ δεχόμενος ὡς ἀναγκαίαν ἐπικουρίαν τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἀποβαίνει ἄτρωτος καὶ πραγματικῶς ἀλάνθαστος καὶ ἀφανίζει πρὸ αὐτοῦ πᾶσαν ἀπορίαν καὶ πᾶσαν δυσχέρειαν». Μοχλός ἐμβαπτιζόμενος (νέου εἶδους φυσικὸν πείραμα) καὶ μένων ἄτρωτος καὶ ἀλάνθαστος καὶ ἀφανίζων. Ἄλλ' ἀρκοῦσι βεβαίως ταῦτα τὰ παραδείγματα τῆς ἀπειροκαλίας καὶ ἀσυναρτησίας τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέως, ἥτις κορυφοῦται εἰς τὸν ἐξῆς ἐπίλογον τῆς ὅλης αὐτοῦ συγγραφῆς, καθ' ὃν «Ὁ σήμερον ἐρχόμενος νὰ κρίνῃ τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου τούτου ὡς θεμελιωτοῦ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως ὀφείλει... συγκεντρώνων ἐν τῇ ψυχῇ του τὴν πρὸς τὸν θυσιασθέντα ὑπέροχον πατριώτην ὀφειλομένην ἐκ μέρους ὅλων ἡμῶν εὐγνωμοσύνην νὰ φέρῃ αὐτὴν εὐλαβῶς ἐπὶ τῶν χειλέων του καὶ νὰ κλίνῃ μετὰ συγκινήσεως τὴν κεφαλὴν πρὸ τῆς μεγάλης ταύτης Ἑλληνικῆς σκιᾶς, εἰς τὴν ὁποίαν ἢ μάχαιρα τῆς δολοφονίας δὲν ἐπέτρεψε νὰ χύσῃ ἐφ' ἡμῶν τὸ φῶς τῆς ὀλόκληρον». Ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἐπιλόγου τούτου, καὶ ἂν δὲν θελήσῃ νὰποδεχθῇ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν συγγραφέα, ὅτι ὁ Καποδίστριας ἐμαχαιρώθῃ, εἶνε ὅμως ἡναγκα-

σμένος νὰ θαυμάσῃ τὸ περίεργον ἐν τῷ Κυβερνήτῃ φυσικὸν φαινόμενον ἑλληνικῆς σκιάς, ἣτις ἔχυνε φῶς.

***

Καὶ τοιοῦτον μὲν τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ τῶν πτήσεων τῆς νοσοῦσης αὐτοῦ φαντασίας τὸ περιεχόμενον τοῦ δοκιμίου του εἶνε πολὺ πτωχὸν καὶ πεζόν. Διαιρεῖται δὲ τὸ ὅλον εἰς ἑξ ἑξ μέρη, δυσανάλογα πρὸς ἄλληλα. Ἐπιγράφονται δὲ ταῦτα «Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ ἐν Τροιζίνι ἐθνικὴ συνέλευσις», «Ὁ Καποδίστριας ἐν τῇ ἱστορίᾳ», «Ὁ Καποδίστριας ἐν τοῖς γράμμασιν», «Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκπαίδευσις», «Ὁρφανοτροφεῖον καὶ δημοτικὰ σχολεῖα», «Τὸ πρότυπον σχολεῖον». Ἄν δὲ τούτων τὰ τρία πρῶτα μέρη θεωρήσωμεν εἰσαγωγικὰ καὶ προκατασκευαστικὰ τοῦ κυρίου λόγου, οἷα καὶ εἶνε πράγματι, τὸ κύριον θέμα περιορίζεται εἰς εἰκοσιεννέα μόνας σελίδας, ἐν ᾗ τὸ εἰσαγωγικὸν μέρος ἐκτείνεται περίπου εἰς τεσσαράκοντα. Ἐνθυμίζει λοιπὸν κατὰ ταῦτα ἡ εἰσαγωγή τὴν μεγάλην ἐκείνην πύλην τῶν ἀρχαίων Μυνδίων, περὶ ἧς ἐλέγετο, ὅτι δι' αὐτῆς ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ ὁλόκληρος ἡ μικρὰ πόλις. Ὁ συγγραφεὺς δ' αὐτὸς φαίνεται ἔχων συνείδησιν τῆς δυσαναλογίας ταύτης, ἣν προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῶν ἑξῆς, ἅτινα παραθέτομεν καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ ὡς δεῖγμα τοῦ μήκους ἐνίω τῶν περιόδων αὐτοῦ.

«Αἱ λεπτομέρειαι αὗται, λέγει, λαμβανόμεναι ἐκ τοῦ βίου τοῦ
 » Καποδιστρίου καὶ παρατιθέμεναι ἐν ἔργῳ τὸ ὅποιον ὀφείλει
 » νὰ πραγματευθῇ ὅσον οἷόν τε συντομώτερον περὶ τοῦ ἀνδρὸς
 » τούτου ὡς θεμελιωτοῦ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως, ἴσως
 » θεωρηθῶσιν ὡς περιττεύουσαι. Δὲν συμφωνοῦμεν μὲ τὴν γνώ-
 » μην τούτων. Ἡ λεπτομέρεια εἶνε ἀπαραίτητος πρὸς σχημα-
 » τισμὸν τοῦ συνόλου, ἐξ οὗ θὰ ἀποσπάσωμεν μετὰ ταῦτα τὸ
 » μέρος τὸ ἀποδλέπον τὰ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδεύσεως
 » ληφθέντα καὶ ἐκτελεσθέντα μέτρα. Ἡ πλήρης εἰκὼν, τὴν
 » ὁποίαν ἐζητήσαμεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λεπτομερειῶν τούτων νὰ
 » σχηματίσωμεν καὶ νὰ προτάξωμεν τοῦ πρὸς μελέτην τεθέντος
 » ἰδιαίτερου θέματος, θὰ χρησιμεύσῃ πρὸς μείζονα κατανόησιν
 » καὶ ἐκτίμησιν τῆς μερικωτέρας ὀψεως, εἰς τὴν ὁποίαν φθάνο-

» μεν ἤδη μετὰ τὰ προηγηθέντα· ὁ δὲ ἀναγνώσας τὰς ἀνωτέρω
 » λεπτομερείας περὶ τῆς καταγωγῆς, τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς
 » μορφώσεως τοῦ ἀνδρός, περὶ τῶν ἀξιωματικῶν, εἰς τὰ ὅποια
 » ἀνῆλθε, τῶν κύκλων εἰς τοὺς ὁποίους ἐνεφανίσθη, τῶν φιλι-
 » κῶν δεσμῶν, τοὺς ὁποίους συνῆψε μετὰ τῶν ἐπιφανεστέρων
 » ἀνδρῶν, τῶν αἰσθημάτων τὰ ὅποια ἔτρεφε καὶ τῶν φρονημά-
 » των τὰ ὅποια ἐξέφραζεν ἐπὶ ζητημάτων οἵαςδήποτε φύσεως,
 » εἶνε ἀδύνατον νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὅσα μέτρα ἐλήφθησαν ὑπὸ
 » τὴν διοίκησιν τοῦ Καποδιστρίου ἐν Ἑλλάδι πρὸς ὀργανισμόν
 » τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ διάδοσιν τῶν ἐξ αὐτῆς φώτων δὲν ἀπέρ-
 » ρευσαν ἐκ τῆς θερμῆς πρωτοβουλίας καὶ τῶν ζωηροτέρων
 » διαθέσεων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνδρός τούτου, ὅστις ἐθεώρει τὴν
 » ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι ὄχι μόνον ὡς ἀνάγκην
 » ἐκ τῶν μᾶλλον κατεπειγουσῶν ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιβαλλομένην
 » ἐκ τῶν ἠθικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ γένους πρὸς τὸ ἐνδοξώτε-
 » ρον παρελθὸν καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ μέλλοντος φυλῆς, ἥτις
 » ἀνακύπτουσα αἰφνιδίως ἐκ τοῦ βάθους τῆς σκληροτέρας δου-
 » λείας μὲ τὰ ἥθη ἀγνὰ καὶ τὴν γλῶσσαν ἄθικτον ἐξέπληξε
 » τοὺς συγχρόνους διὰ τοῦ θάρρους καὶ τῆς καρτερίας τῆς, καὶ
 » ὅστις (ἐδῶ ἐπανέρχεται ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν Καποδιστριαν
 » πάλιν) μετὰ τριετὴ διοίκησιν ἔγραφε κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον
 » 1830 πρὸς τὸν ἐν Ἑλλάδι ἄλλοτε ὑπηρετήσαντα Βαυαρὸν
 » συνταγματάρχην Ἐϋδεκ τὰ ἑξῆς: Παρηγόροῦσι δὲ τὰς πικρίας
 » μου αἱ θαυμάσαι πρόοδοι τῶν μαθητῶν ὄλων τῶν ἡμετέρων
 » σχολείων. Πρὸ ἡμερῶν παρευρέθην εἰς τὰς ἐξετάσεις τῶν εὐ-
 » ελπίδων, οἵτινες ὅλοι μὲν καλῶς ἀπῆντησαν, τρεῖς δὲ ἐκ τοῦ
 » ὀρφανοτροφείου ὁρμώμενοι ὑπερέβησαν πᾶσαν προσδοκίαν εἰς
 » τὴν λύσιν τῶν ἀλγεβρικῶν καὶ γεωμετρικῶν προβλημάτων».

Ἄλλὰ δυστυχῶς παρὰ τὸν μακρὸν κατάλογον τῶν λεπτομε-
 ρειῶν, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀτελευτήτῃ ταύτῃ περιόδῳ,
 ἥτις ἐνθυμίζει ἡμᾶς τοὺς τίτλους ἐνίων βιβλίων τοῦ δεκάτου
 ἔκτου καὶ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος, τὸ εἰσαγωγικὸν μέρος οὕτε
 τὰ καίρια περιλαμβάνει πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον χαρακτηρισμὸν
 τοῦ Καποδιστρίου καὶ τῆς προπαιδείας αὐτοῦ, οὗτ' εὐρεῖαν δει-
 κνύει γνῶσιν τῆς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ Ἀρκτῷ Εὐρώπῃ κατὰ τὸν
 χρόνον τῆς ἐν αὐτῇ διαμονῆς τοῦ μέλλοντος Κυβερνήτου κατα-

στάσεως τῆς παιδείας. Καὶ αὐτὰς δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καταβάσεως τοῦ Καποδιστρίου δὲν φαίνεται παρακολουθήσας ἱκανῶς.

Ἴδου τίνα καὶ μόνα λέγει περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀνεπαρκῆ, ἀόριστα καὶ ἐν τισὶν ἐσφαλμένα· «Ἐκπαίδευσις δημο-
 » σία πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ δουλευούσῃ
 » Ἑλλάδι καὶ οἱ ζητοῦντες νὰ μάθωσι γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν
 » κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπεκαλοῦντο τὴν συνδρομὴν τῶν
 » κατὰ τόπους ἱερέων, οἵτινες εἶχον μὲν πάντοτε τὴν ἀφιλοκέρ-
 » δειαν νὰ παρέχωσιν αὐτὴν δωρεὰν καὶ προθύμως, οὐχὶ ὁμως
 » καὶ τὰ μέσα· ὅσοι δὲ τῶν ἀποκτησάντων τὸ μέγα τοῦτο προ-
 » νόμιον τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἀναγνώσεως ἐζήτουν εὐρυτέραν
 » ἀνάπτυξιν καὶ ἐστεροῦντο τῶν μέσων νὰ μεταβῶσιν εἰς Εὐρώ-
 » πην, κατέφευγον εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Δημη-
 » τσάνης, τῶν Ἀθηνῶν καὶ νήσου τινὸς τῶν Κυκλάδων, αἵτινες
 » ἀπετέλουν τὰ μόνα κέντρα τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως καὶ
 » κατεγίνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν σπουδὴν καὶ διδασκα-
 » λίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν συγγραφέων
 » αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλάχιστα ταῦτα κέντρα, τὰ ὅποια συνε-
 » τηροῦντο δι' ἰδιαιτέρων πόρων ἢ διὰ συνεισφορῶν τῶν ὁμογε-
 » νῶν καὶ τὰ ὅποια οὐδέποτε ἔλαβον τὸν χαρακτῆρα τοῦ δημο-
 » σίου ἰδρύματος, ἐξέλιπον ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ἐκρηξιν
 » τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ δειλὴ καὶ συνεσταλμένη παιδεία τῶν
 » χρόνων ἐκείνων ἔφραξε τὸ στόμα πρὸ τῆς βαρβαρότητος καὶ
 » ἀπανθρωπίας τῆς ἐποχῆς ἀναμένουσα τὴν ἀνατολὴν τῆς ἐλευ-
 » θερίας καὶ τὴν ἡμέραν τῆς εἰρήνης».

***

Ἀλλὰ καὶ ὅσα περὶ τοῦ κυρίου θέματος ἐκθέτει εἶνε πενιχρὰ καὶ ἀνεπαρκῆ. Δὲν ἔσχε τὴν διάθεσιν, τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον ἢ τὴν μέθοδον νὰ μελετήσῃ τὰς πηγὰς περὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου τοῦ Καποδιστρίου, καὶ ἤρκεσθῃ εἰς τὴν σταχυολογίαν τῶν προχειροτέρων εἰδήσεων ἄνευ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου πυρὸς τῆς ἐρεῦνης, ὅπερ, ἐμπνέον καὶ ζωογονοῦν τὸν ἐρευνῶντα, τελεσιουργεῖ ἔπειτα τὴν ἐπιτυχὴ ἢ καὶ ἐνθουσιώδη μετάδοσιν τῶν εὐρημέ-
 νων εἰς τὸν ἀναγνώστην. Πλὴν ὀλίγων, κοινῶν ἄλλως, ἀποσπα-

σμάτων ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κυβερνήτου ὅσα μεταδίδει εἰς ἡμᾶς εἶνε συνειλεγμένα ἐπὶ τὸ προχειρότερον ἄνευ πολλοῦ κόπου ζητήσεως καὶ ἄνευ πολλῆς συνοχῆς καὶ συσχετισμοῦ πρὸς τὴν ὅλην πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. Ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου γενομένων οὔτε οἱ πόροι τῆς συντηρήσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν αὐτοῦ ἱδρυμάτων διεξακριβοῦνται, οὔτε τὸ ἐκ τῆς στατιστικῆς καὶ τῶν ἀριθμῶν φῶς παρέχεται, οὔτε οἱ δράσαντες ἄνδρες χαρακτηρίζονται, ἀλλὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα παρουσιάζονται οἷον καθ' ἑαυτὰ καὶ οὐχὶ ὡς ἐκφάνσεις καθολικῆς τινος ἐνεργείας, ὡς ἀπόρροια διανοίας δημιουργοῦ διανοιγοῦσης εἰς τὸ ἄρτι τοῦ ζυγοῦ ἀπαλλαγέν ἔθνος νέας τρίβους πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀρετὴν, ὅσα ὑπῆρξεν ἡ διάνοια τοῦ Καποδιστρίου.

Τοιαύτας ἀτελείας ἔχοντος τοῦ δοκιμίου τούτου ἡ ἐπιτροπὴ τῶν κριτῶν οὔτε τὸν συγγραφέα δύναται νὰ στεφανώσῃ, οὔτε τὸ ἔργον του νὰ ἐπαινέσῃ.

Β'

Ὅπως διάφορον περὶ πάντα εἶνε τὸ δεύτερον ἔργον τὸ ὑποβληθὲν εἰς τὸν διαγωνισμόν. Καὶ πρῶτον διάφορος εἶνε ἡ γλῶσσα, ἐν ᾗ ἐγράφη. Ἀντὶ τοῦ πομπολυγῶδους ὕφους τοῦ πρώτου συγγραφέως ὁ συγγραφεὺς τοῦ δευτέρου ἔργου μεταχειρίζεται ὕφος νηφάλιον καὶ ἀπλοῦν, ἐνίοτε ἀποκλίνον πρὸς τὸ δημῶδες. Ὁ πρόλογος τοῦ συγγραφέως, ὃν ἀναγινώσκομεν δλόκληρον, οὐ μόνον θὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς ἰδέαν τινὰ τοῦ ὕφους τούτου, ἀλλὰ συγχρόνως θὰ καταστήσῃ εἰς ὑμᾶς γνωστὰς τὰς διαιρέσεις τῆς συγγραφῆς, τὰς κυριωτάτας πηγὰς καὶ τὴν μέθοδον τοῦ συγγραφέως καὶ—πράγμα ἄξιον πολλῆς συστάσεως—τὴν ἀφέλειαν, φυσικότητα καὶ χάριν ἣν ἔχουσι τὰ γραφέντα ὑπ' αὐτοῦ, ἅτινα οὐ μόνον διδάσκουσιν, ἀλλὰ καὶ τέρπουσι τὸν ἀναγνώστην.

« Π ρ ό λ ο γ ο ς »

» Ἡ παρούσα μελέτη περιλαμβάνει τρία μέρη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα
 » τὸ πρῶτον σχιαγραφεῖ τὴν κατάστασιν τῆς παιδείας εἰς τὰς
 » ἑλληνικὰς χώρας ὅταν ἡ Ἐπανάστασις ἦτο εἰς τὸ προπαρα-
 » σκευαστικόν τῆς στάδιον, τὸ δεύτερον ἐκθέτει τὰς προσπα-

» θείας αἱ ὁποῖαι ἔγιναν διὰ τὴν διάδοσιν αὐτῆς διαρκούντος
 » τοῦ ἀγῶνος, τὸ δὲ τρίτον τὴν συνέχειαν καὶ ὀργάνωσιν αὐτῶν
 » τῶν προσπαθειῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια.

» Καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν περιόδων — χωρὶς τὸ παραμικρὸν νὰ
 » ἀμεληθῇ τὸ κύριον θέμα — ἐπεξητήθη ἡ ἐξεικόνισις τοῦ ἡθι-
 » κοῦ καὶ διανοητικοῦ περιβάλλοντος ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐπρα-
 » γματοποιήθη ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῶν γραμμάτων.
 » Ἡ ἀφήγησις δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν,
 » ἀλλὰ συμπεριέλαβε καὶ ὅ,τι ἄλλο συμπληρωτικὸν καὶ συναφές
 » ἔπραξεν ὁ Καποδίστριας πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνόρθωσιν τῆς
 » χώρας.

» Ὡς πηγαὶ ἐχρησίμευσαν κατὰ πρῶτον τὰ Ἑλληνικὰ Χρο-
 » νικὰ, ὁ Φίλος τοῦ Νόμου, ἡ Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος,
 » ἡ Abeille Grecque καὶ ἡ Πολιτικὴ Ἀλληλογραφία τοῦ Κυ-
 » βερνήτου· ἀλλὰ δὲ πολλαὶ ἀναφέρονται ὀνόμαστί πολλάκις,
 » ὅταν ἡ περίστασις τὸ καλεῖ. Λεπτεπίλεπτοι παραπομπαὶ εἰς
 » βιβλίον προωρισμένον διὰ τὸν πολὺν κόσμον δὲν ἐκρίθησαν
 » ἀναγκαῖαι· ἀλλ' ὁ σπουδαστὴς θὰ εὕρῃ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν
 » τῆς μελέτης μίτον φανερόν ἢ ὑπολανθάνοντα ὁ ὁποῖος δύναται
 » νὰ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς κριτικὰς ἐξακριβώσεις καὶ ἀναλυτικωτέ-
 » ραν ἔρευναν.

» Χάριν συμμορφώσεως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀγνωστοῦ
 » ἀπεκλείσθησαν μερικοὶ τύποι βαρυφώνητοι ἢ δυσνόητοι τῆς
 » ἀρχαϊζούσης γραμματικῆς, ἀπλοποιήθη ἡ σύνταξις καὶ ἐστί-
 » χθη ἡ περίοδος ὅχι πάντοτε συμφώνως μὲ κανόνας αὐστηροὺς
 » καὶ ἀπαραβάτους, ἀλλ' εἰς τρόπον ὥστε νὰ δίδεται κατὰ τὴν
 » ἐκάστοτε ἀνάγκην ὀδηγὸς διὰ τὰς παύσεις εἰς τὸν ἀναγνώ-
 » στην. Διὰ τοῦτο τὰ σημεῖα στίξεως οὔτε παραπολλὰ εἶναι οὔτε
 » πολὺ ὀλίγα. Μὲ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ἁρμονίαν ὡς ὑπο-
 » γραμμὸν ἐνομίσθη ἀπαραίτητος ἡ χρῆσις μερικῶν μορίων (ὅταν
 » ἀντὶ ὅτε, ἐὰν κλπ.) μὲ ἐγκλίσιν μὴ ἐπιτρεπομένην ἀπὸ τὴν
 » ἀρχαιοπρεπῆ σύνταξιν, καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς παραβιάσεις δὲν
 » ἔμεινεν ἀδιατάρακτος ἡ ὀρθογραφία. Κάποια συμπλέγματα
 » μὲ δοτικὰς, προθέσεις ἀσυνηθιστοὺς καὶ τὰ παρόμοια ἐφυλά-
 » χθησαν ὡς ἀποκρυσταλλωμένοι πλέον συνδυασμοί. Ἡ ἐπανά-
 » ληψις τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας χωρὶς νὰ συνδέεται μὲ ἓνα

» καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα τῆς περιόδου εἶναι σπανία εἰς αὐτὴν τὴν
 » μελέτην, καὶ ἐσυγχωρήθη μόνον ὅταν ἡ διαφάνεια τοῦ νοή-
 » ματος δὲν ἐδλάπτετο.

» Αἱ λεπτομέρειαι δίδονται ἐν γένει μὲ σειρὰν χρονολογικὴν.
 » Ἐνίοτε ἡ ἀνάγκη συγκρίσεως ἢ συγκεντρώσεως ὁμοίων γεγο-
 » νότων ἐγινεν ἀφορμὴ ἀλμάτων, ἐλήφθη ὅμως φροντὶς ὥστε
 » μετὰ τὴν παρέμβασιν νὰ ἐννοηθῇ ἀκόπως ἡ ἐπάνοδος τῆς
 » ἀφηγήσεως εἰς τὴν κανονικὴν τῆς τροχιάς. Ἀπὸ τὰ καθ' ἑκα-
 » στα τίποτε ἄξιον ἀναγραφῆς δὲν παρελείφθη ἐν γνώσει, διὰ
 » νὰ παρασταθῇ τοιουτοτρόπως εἰς ὅλην αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα
 » τὸ ὀκταετὲς πανηγύρι κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ χώρα ἔθετε τὰς
 » βάσεις τῆς μορφώσεώς της.

» Τὸ πλῆθος τῶν ὑποσημειωμένων λέξεων ἔχει σκοπὸν νὰ
 » ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὰς θεμελιώδεις ἰδέας πέριξ τῶν
 » ὁποίων περιστρέφοντο αἱ σκέψεις καὶ αἱ συζητήσεις τῆς περι-
 » γραφομένης ἐποχῆς. Πολὺ συχνὰ παρατίθενται ἐντὸς εἰσαγω-
 » γικῶν αὐτὰ τὰ λεχθέντα ἢ γραφέντα, ἀλλὰ τὸ ὁμοιόμορφον
 » καὶ ἡ εὐκολία τῆς ἀντιλήψεως ἔκαμναν ἀναγκαίαν κάποιαν
 » τροποποίησιν εἰς τὸ λεκτικόν· καὶ τούτου ἔγινε χρῆσις μὲ
 » μεγίστην φειδῶ καὶ πάντοτε μὲ σεβασμὸν ὄχι πρὸς τὴν λέξιν
 » ἀλλὰ πρὸς τὸ νόημα τοῦ ῥήτορος ἢ τοῦ συγγραφέως. Λόγος
 » τῆς ἀλλαγῆς εἶναι ἡ κανονικωτέρα μορφή τὴν ὁποίαν ἀπέ-
 » κτησεν ἡ καθαρεύουσα εἰς τὰ 80 ἔτη τὰ ὁποῖα μᾶς χωρίζουν
 » ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς προσαρμογῆς της εἰς τὸν ἐνεργὸν βίον
 » ἐλευθέρως πολιτείας.

» Ἀφέθησαν δὲ ἐπίτηδες ἀμετάβλητοι ὀλίγαι λέξεις παραδό-
 » ξου ὕψους καὶ μορφολογίας, ὡς παρέχουσαι ἰδέαν τῶν ἀγώνων
 » οἱ ὁποῖοι κατεβλήθησαν διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς γλώσσης.
 » Ὅμοίως μετεγράφησαν ἀδιόρθωτα τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα
 » ὁσάκις ἡ διαφορὰ δὲν φέρει δυσκολίαν εἰς τὴν ταυτότητά των».

* *

Τὸ πρόγραμμα τοῦτο τὸ ἐκτιθέμενον ἐν τῇ Προλόγῳ διεξά-
 γει ὁ συγγραφεὺς μετὰ πολλῆς εὐσυνειδησίας καὶ πολυμαθείας.
 Διὰ τριῶν κεφαλαίων, ὧν τὰ δύο πρῶτα πραγματεύονται διὰ
 βραχέων τὴν κατάστασιν τῆς παιδείας ἀμέσως πρὸ τοῦ ἀγῶνος
 καὶ ἐν οἷς πρωταγωνιστεῖ ὁ Κοραῆς ὡς κῆρυξ τῆς ἐθνικῆς παι-

δεύσεως, διεξέρχεται ἐν πολλῇ λεπτομερείᾳ τὰ κατὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἔργον τοῦ Καποδιστρίου. Ἀλλὰ τοῦτο πράττει μετ' ἐπιγνώσεως τελείας καὶ μετ' ἀγάπης, συσχετίζων τὴν δρᾶσιν τοῦ Κυβερνήτου πρὸς τὰς ἐφέσεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, πρὸς τὴν ἔμφυτον φιλομάθειαν τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τὴν μετ' ἀκράτου φιλοπατρίας προσπάθειαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ νὰ ἴδῃ διαυγαζόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς παιδείας τὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου, ὅσα ἐσκίαζε μέχρι τῆς χθὲς ἡ ἀπαιδευσίᾳ. Δὲν παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς χρονολογικῶς καὶ ξηρῶς τὴν ἱδρυσιν τῶν ἐκπαιδευτηρίων ὅσα συνέστησεν ὁ Κυβερνήτης. Ἀπομεμονωμένα καὶ καθ' ἑαυτὰ δὲν θὰ παρουσιάζον παρ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἐπιτυχίαν ἢ μόνην τὴν φιλανθρωπίαν καὶ φιλομουσίαν τοῦ ἱδρυτοῦ. Ἀλλ' ὅχι ἡ ἱδρυσις τῶν σχολείων ἐκείνων εἶνε ἅπλουν φαινόμενον ἀναγεννήσεως καὶ ἀναμορφώσεως, καὶ διὰ νὰ ἐξηγηθῇ τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο εἶνε ἀνάγκη νὰ μελετηθῇ πᾶσα σύγχρονος πνευματικὴ ῥοπή, πᾶσα μορφωτικὴ κίνησις τοῦ ἔθνους ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθὸν ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ νέου καθεστῶτος τῆς θαυματουργοῦ ἐλευθερίας. Ἐν μέσῳ δ' αὐτοῦ κινεῖται ὁ Καποδίστριας ὅχι ὡς σκιά, οἷον παρέστησεν αὐτὸν ὁ συγγραφεὺς τοῦ πρώτου ὑφ' ἡμῶν κριθέντος δοκιμίου, ἀλλ' ὡς αὐτόχρημα φωσφόρος συνδημιουργὸς καὶ ἡγέτης τῆς ἐθνικῆς ἀναμορφώσεως. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου τούτου δὲν ἐπιδιώκει νὰ ἐξάρῃ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τοῦ Κυβερνήτου καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν ἀναγεννηθέντος ἔθνους διὰ φράσεων ποιητικῶν οὐδὲ διὰ δανείων στεφάνων. Ἀλλ' εἶνε τόσον ζωντὰ ἢ ἄλλως ἀνεπιτήδευτος αὐτοῦ παράστασις, τόσον συγκινητικὰ πολλὰ τῶν ἐπεισοδίων, ἅτινα ἐξέθαψεν ἐκ τοῦ κονιορτοῦ τῶν ἀπηρχαιωμένων ἐφημερίδων, τῶν λησμονημένων ἐγγράφων, τῶν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἐνίοτε γνωστῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἀντλεῖ τὴν ὕλην αὐτοῦ, ὥστε περὶ τὰς ἱστορικὰς διηγήσεις αὐτοῦ χορεύουσι πολλάκις αἱ Μοῦσαι καὶ ἐξ αὐτῶν ἐνίοτε τῶν ξηρῶν τοῦ ἀριθμῶν διαγελαῖ ἢ ποίησις τῆς ἀληθείας. Μετ' ἀγάπης παριστάνει εἰς ἡμᾶς τὸν Μπαρμπαγιάννην, ὡς ἐκάλει ὁ λαὸς τὸν ἡγέτην αὐτοῦ καὶ πατέρα, περισυλλέγοντα τὰ ὄρφανὰ, θωπεύοντα τοὺς εὐδοκίμοῦντας τῶν μαθητῶν, εἰσδύοντα εἰς τὰς καλύβας τὰς μεταβληθείσας εἰς σχολεῖα, στεφανούμενον ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν, ὧν τὸ χωρίον ἐκόσμησε μὲ σχολικὸν κτίριον εὐ-

πρεπές, ἐμπνέοντα διὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου τοῦ διαθερμαίνοντος αὐτὸν καὶ τὰ ὄργανά του.

Ἰδοὺ ὀλίγα παραδείγματα·

«Ὁμοίως εἰς τὴν Κυπαρισσίαν ἢ Ἀρκαδίαν, καθὼς ὠνομά-
 » ζετο τότε, ὁ προσωρινὸς Διοικητὴς Ἀμβροσιάδης «ἀπ' ἀρχῆς
 » τοῦ ἐρχομοῦ του δὲν ἔπαυσε λαλῶν πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν
 » πολιτῶν περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ φωτισμοῦ διὰ τῶν γραμμα-
 » των». Τὴν δὲ 3^{ην} ἀπριλίου μετὰ τὴν λειτουργίαν συνεχάλεσε
 » τοὺς πολίτας εἰς τὸ διοικητήριον καὶ ἀπήγγειλε λόγον. Ἐπρός-
 » φερεν 150 γρόσια καὶ εἰς διάστημα μιᾶς ὥρας συνήχθησαν
 » 2700, μετὰ μεσημβρίαν δὲ αἱ γυναῖκες ἐπρόσφεραν ἄλλα 700·
 » ἡ Στυλιανὴ Παπαστινοῦ ἔν γεμενὶ καὶ ἔν χρυσοῦν δακτυλίδι,
 » ἡ Στυλιανὴ Στασινοῦ Ζαχαροπούλου ἔν σῶδρακον μεταξωτόν,
 » ἡ Βενιέρα Θ. Μανούσου ἔν δακτυλίδι χρυσοῦν καὶ
 » ἡ Ἑλένη Π. Ἀργυροπούλου ἔν γεμενί».

— «Συγκινητικὰ εἶνε τὰ ἐξῆς γραφέντα εἰς τὴν Γενικὴν
 » Ἐφημερίδα περὶ τὰ μέσα ὀκτωβρίου. «Ἡ Καλαμάτα ὑπέφερε
 » πολὺ· οἱ κάτοικοί της ζοῦν ἀκόμα εἰς καλύδας ὑποφέροντες
 » τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτός. Μᾶλλον
 » τοῦτο ἀπεφάσισαν νὰ ἱδρῦσούν ἓν σχολεῖον ἀλληλοδιδασκικόν
 » καὶ ἔν ἑλληνικόν. Πρὸς συντήρησιν αὐτῶν ἕκαστος πολίτης
 » θὰ συνεισφέρῃ $\frac{1}{2}$ % ἐκ τοῦ εἰσοδήματός του, καὶ ἕκαστος
 » ἔμπορος $\frac{1}{2}$ ἐπὶ τοῖς χιλίοις ἐκ τοῦ ὄλου. Ἐκτὸς τούτου ἔδω-
 » κεν ἀμέσως ἕκαστος ὅ,τι ἐδύνατο». Ὁ κατάλογος δεικνύει ἔν
 » σύνολον γροσίων 10.635 ἀπὸ τὰ ὁποῖα 5000 ἔδωσαν οἱ ἐπί-
 » τροποι τοῦ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν κληροδοτήματος τοῦ Γιαννάκου
 » Βεργοπούλου, σκεφθέντες βεβαίως ὅτι δὲν ὑπάρχει διὰ τοὺς
 » πτωχοὺς εὐεργεσία καλλιτέρα τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων
 » των.—Ἄλλ' ἀκόμῃ συγκινητικώτερος εἶναι ὁ κατάλογος Σκύ-
 » ρου ὅπου κατόπιν συνεισφορῶν ἀνερχομένων εἰς 3955 γρόσια
 » εὐρίσκονται ἐγγεγραμμένοι δύο πολῖται οἱ ὁποῖοι ἐπρόσφεραν
 » δύο σάνιδας ἕκαστος, καὶ ἄλλοι τρεῖς μὲ μίαν ἕκαστος».

— «Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν, τὰς 27 Σεπτεμβρίου, ὁ Κυβερνήτης
 » αἰφνης ἀπεφάσισε νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν μόλις ὀκταετὴ πόλιν αὐτῆς
 » τῆς νήσου (τῆς Σύρου), τὴν νεοδόπτιστον Ἐρμούπολιν. Ἵσως
 » τὸ ἔκαμε κατ' εἰσῆγγησιν τοῦ Καλλέργη, τοῦ Ἐκτάκτου Ἐπι-

» τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἔτυχε νὰ συνταξιδεύσῃ. Διευθυνόμενος
 » πρὸς τὸν ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως διήλθε πρὸ τοῦ σχολείου
 » ὅπου τὰ κοράσια—πολλὰ ἦσαν ἀπὸ τὴν ἐρημωθείσαν Χίον—
 » ἐλευκοφόρουν καὶ ἐδαφνηφόρουν, μία δὲ ἐξ αὐτῶν τοῦ παρου-
 » σίασε ταχύπλεκτον στέφανον· ὁλόκληρον ἀπὸ ἄνθη. Ἡ κόρη
 » δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἀποστηθίσῃ καμμίαν ἀπὸ τὰς συνήθεις
 » προσλαλιάς μὲ τὴν ὁποίαν νὰ συνοδεύσῃ τὸ προσφερόμενον·
 » ἀλλ' εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν ἕνας ῥήτωρ Τριανταφύλλης, Σμυρ-
 » ναῖος, ἀναγινώσκων τὸ ἐκ τοῦ προχείρου συνταχθὲν λογύδιον
 » ἀπὸ τὸν συμπολίτην τοῦ Φαρδούλῃν εἶπε περὶ τῆς ἐκπαιδεύ-
 » σεως ὅτι ἦτο τὸ πρῶτιστον ἀντικείμενον τῶν πατρικῶν καὶ
 » γλυκυτάτων φροντίδων τοῦ Κυβερνήτου. Ὅταν δὲ ὀλίγον κατό-
 » πιν παρενέβαλε τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνην
 » ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία», ὅλοι ἠσθάνθησαν τὸ σφριγὸς τῆς ἀνα-
 » γεννηθείσης πατρίδος διασεῖον τὰς φλέδας των, καὶ οἱ ὀφθαλ-
 » μοὶ των ἤστραψαν ἀπὸ ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν ὅταν ὁ ῥήτωρ
 » ἀνεφώνησε: Ζήτω ἡ δόξα καὶ τὸ καύχημα τοῦ ἑλληνικοῦ
 » γένους!»

— «Ἀπὸ τὰ φιλολογικὰ αὐτοῦ τοῦ ἔτους (1829) ἄξια σημειώ-
 » σεως θεωροῦμεν τὰ ἐξῆς. Εἰς τὴν *Γενικὴν Ἐφημερίδα* τῆς
 » 15 μαΐου ἐδημοσιεύθη «Ἀμφίων» ὑπὸ Γεωργίου Πραντοῦνα,
 » ὥραϊον θηθαϊκὸν διήγημα συμβολίζον τὸν Καποδίστριαν καὶ
 » τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸς στερέωσιν εἰς τὴν χώραν τῆς δικαιοσύ-
 » νης καὶ τῆς θυγατρὸς τῆς ὁμονοίας· ἕνα δὲ μῆνα βραδύτερον
 » λόγος τὸν ὁποῖον ὁ καὶ τότε ἤδη διαπρεπὴς Φίλιππος Ἰωάν-
 » νου ὁ Θετταλομάγνης ἐξεφώνησεν ὅταν οἱ Μεσολογγῖται δι'
 » ἀκολουθείας ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τοῦ κατεδαφισμένου ναοῦ τῆς
 » Θεοτόκου ἐώρτασαν τὴν ἀνάκτησιν τοῦ περιμαχήτου φρου-
 » ρίου. Ἀπὸ τὸν λόγον ἀνδρὸς ὁ ὁποῖος ἐκράτει καὶ πάντοτε θὰ
 » κρατῇ θέσιν ἐξέχουσαν εἰς τὴν πνευματικὴν δρᾶσιν τοῦ ἔθνους
 » θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ παραθέσωμεν τὰ ἐξῆς πολύτιμα καὶ ἐκ-
 » φραστικώτατα: «Ἀλλὰ δὲν εἶνε μόνη αὕτῃ (ἡ προστασία τῶν
 » τριῶν δυνάμεων) ἡ αἰτία τῶν ὁποίων τῶρα ἀπολαύομεν καλῶν
 » καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν ὅπλων μας· ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐπίσης
 » ἰσχυρά. Ἐχομεν τῶρα τὸ προτέρημα ὅτι ἐνεργοῦμεν ὑπὸ κε-
 » φαλὴν διευθύνουσας τὰς κινήσεις ὁλῶν τῶν μελῶν τοῦ ἔθνους

» πρὸς ἓνα κοινὸν σκοπὸν, τὴν δόξαν καὶ εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος μας· ὑπὸ Κυβερνήτην προμηθῇ καὶ πεφωτισμένον, ὑπὸ Κυβέρνησιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ ἐνάρετος πολίτης τιμᾶται καὶ κακοῦργος τιμωρεῖται, ὁ γενναῖος ἀγωνιστὴς ἀνταμείβεται καὶ δοξάζεται, τὸ ἐμπόριον ἀναλαμβάνει τὴν ἀσφάλειαν καὶ ζωὴν, ῥότητά του, καὶ ἡ γεωργία τὴν προσήκουσαν προστασίαν.
 » Ζήτω ἡ πατρίς! Ζήτησαν οἱ σύμμαχοι βασιλεῖς! Ζήτω
 » Κυβερνήτης!»

* *

Θὰ ἔπρεπε νὰ αναγνώσω ἐνώπιον ὑμῶν πολλὰς τῶν σελίδων τοῦ ἔργου, ἂν ἤθελον νὰ σταχυολογήσω καὶ ἄλλα ἐκ τῶν πολλῶν συγκινητικῶν ἐπεισοδίων ὅσα κοσμοῦσιν αὐτό.

Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς δὲν περιορίζεται εἰς τὰ τοιαῦτα. Ἐντελὴ γνῶσις τῶν διδακτικῶν μεθόδων παρακολουθεῖ τὸ ἔργο τοῦ Καποδιστρίου ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐπισκέψεως αὐτοῦ ἐκεῖ ἐτὶ 1814 κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας εἰς τὴν ἐν Hofwyl πλησίον τῆς Βέρνης ἀγροτικὴν ἀκαδημίαν, τὸ γεωργικὸν ἐκεῖνο παιδαγωγεῖον τοῦ Φέλλεμπεργ, ἐν ᾧ ὁ παιδαγωγὸς Βέρλι ἐδίδασκε κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Πισταλότση, καὶ τῆς κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ἀλληλογραφίας τοῦ μέλλοντος Κυβερνήτου πρὸς τὸν μέγαν Ἑλβετὸν παιδαγωγὸν μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν τὸ ἀναμορφωτικὸν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι ἔργον διεκόπη, μοιραίως θανόντος τοῦ πατριώτου. Ἀποφεύγων τοὺς διθυράμβους ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀφίνων τὰ πράγματα νὰ ὁμιλῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν, μεθ' ὁμοίας φαινομένης ἀπαθείας δὲν ἐκβάλλει μετὰ τὴν παράστασιν τοῦ γενναίου αὐτοῦ ἔργου τοῦ Καποδιστρίου οἰμωγὰς ἐπὶ τῇ τελευτῇ αὐτοῦ, οὐδὲ μνείαν καὶ ποιούμενος τοῦ θανάτου τοῦ Κυβερνήτου. Ἄλλ' ὁ τρόπος, καθ' ὃν περατῶναι, χρονολογικῶς βαίνων, τὴν διήγησιν αὐτοῦ, εἶνε ὁ θερμότερος τῶν ἐπιταφίων τοῦ ἐκ μέσου τοῦ ἔθνους ὑπὲρ οὗ εἰργάσθη ἀρπαγέντος. «Ὅταν αἱ ἐξετάσεις ἐγίνοντο εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς του, ὁ Κυβερνήτης δὲν ἔχανε τὴν ἀπολαυστικωτάτην δι' αὐτὸν εὐκαιρίαν νὰ παρευρεθῇ. Πέντε ὅλας ἐβδομάδας παρέταθον αἱ δοκιμασίαι εἰς τὸ Κεντρικὸν Στρατιωτικὸν Σχολεῖον Ναυπλίου, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ μαθηταὶ ἠκούσθησαν εἰς ζητήματα μαθηματικά, ὀχυρωματικά, περὶ πεζικῆς καὶ πυρο-

» βολικῆς ὑπηρεσίας: τὴν δεκάτην δὲ Ἰουλίου, ὅταν ἐδημοσιεύ-
 » θησαν τὰ ἀποτελέσματα, ὁ Καποδίστριας ἔθεσεν ἰδιοχείρως
 » τὰς ἐπωμίδας εἰς 8 εὐέλπιδας ἀποκτήσαντας τὸν βαθμὸν τοῦ
 » ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ. Ἦτο ἡ τελευταία ἐκείνου
 » τοῦ εἵδους τελετὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἑλληνικὴ τοῦ καρδία
 » ἔπαλεν ἀπὸ χαρὰν καὶ ἐλπίδας.

» Δυὸ ἐβδομάδας πρὶν, τὸ σάββατον 27 Ἰουνίου εἰς τὸ ἀλλη-
 » λοδιδασκτικὸν τῆς πρωτευούσης εἶχε γίνῃ ἡ βράδευσις μετὰ ἀπο-
 » νομῇν παρασῆμων εἰς 24 ἀριστεύσαντας μαθητάς, χρυσοῦ δὲ
 » ὥρολογίου εἰς τὸν διδάσκαλον. Ἔως ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὸ
 » σχολεῖον εἶχε λειτουργήσῃ 27 μῆνας. Εἶχαν μαθητεύσῃ εἰς
 » αὐτὸ 1104 παῖδες ἀπὸ τοὺς ὁποίους 161 ἐπροβιβάσθησαν εἰς
 » ἀνώτερα σχολεῖα καὶ 189 μετέβησαν νὰ σπουδάσουν τέχνας
 » βιομηχανικάς. Ἀπὸ τοὺς τότε μαθητάς, 354 (ἀποτελοῦντες τὸ
 » σύνολον) ἐμάνθανον ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν, ἀλλὰ μόνον 180
 » θρησκευτικὰ, 80 γραμματικὴν, 28 ἀριθμητικὴν, 95 ἰχνογρα-
 » φίαν, 77 καλλιγραφίαν καὶ 27 ἀρχαίαν ἑλληνικὴν. Οἱ μαθη-
 » ται ἦσαν ἀναμῖξ παιδία καὶ στρατιῶται. «Ἡ ἡμέρα αὕτῃ,
 » λέγει ἡ Γενικὴ Ἐφημερίς, ἦτο πανήγυρις διὰ τὸ σχολεῖον».
 » Ἦσαν παρόντες Γερουσιασταί, Ὑπουργοί, οἱ Ἀξιωματικοὶ τῶν
 » Στρατιωτικῶν Σωμάτων μετὰ τὴν μουσικὴν τῆς φρουράς, οἱ
 » διδάσκαλοι τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ με-
 » τοὺς μαθητάς των. Ἐξεφώνησε λόγον ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παι-
 » δείας Ν. Χρυσόγελος, ἐκ δὲ τῶν μαθητῶν φιλόστοργον πρὸς
 » τὸν Κυβερνήτην πρόσλαλιαν σύντομον μὲν — 14 γραμμῶν —
 » ἀλλ' ἀναμφιδόλως ἰδιόγραφον ὁ Θεόδωρος Ὀρφανίδης ὁ μετέ-
 » πειτα ἀναλάμψας ἀστὴρ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, τὸν ὁποῖον
 » τετραετὴ ὁμοῦ μετὰ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Δημήτριον εἶχαν
 » συμπαραλάβῃ οἱ γονεῖς του, φεύγοντες τὰς σφαγὰς τῆς Σμύρ-
 » νης εἰς τὴν ἐκρηξίν τῆς Ἐπαναστάσεως. Μετὰ τὴν προσφώ-
 » νησιν τοῦ Θεοδώρου Ὀρφανίδου ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας δὲν
 » ἤκουσεν ἄλλον δημόσιον ἔπαινον ἀπὸ στόμα Ἑλληνόπαιδος».

**

Ὁ συγγραφεὺς, ἐκθέτων μετὰ πολλῶν λεπτομερειῶν ἐν χρο-
 νογραφικῇ ἀλληλουχίᾳ τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἔργον τοῦ Καποδι-

στρίου, δὲν περιορίζεται, ὡς εἶδομεν αὐτὸν λέγοντα ἐν τῷ Προλόγῳ, εἰς μόνην τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, καθ' ἃ ἐζήτησεν ὁ ἀγωνοθέτης· ἀλλ' ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον σὺν τῇ ἀρίστῃ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν τελειοτάτῃ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ προκηρυχθέντος θέματος νὰ πραγματευθῇ οὐ μόνον τὴν λοιπὴν αὐτοῦ ἐκπαιδευτικὴν δρᾶσιν, ἀλλὰ καὶ «ὅ τι ἄλλο συμπληρωτικὸν καὶ συναφές» ἐπραξεν ὁ Καποδίστριας πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνόρθωσιν τῆς «χώρας». Ἐπεδιώχθη δ' ἅμα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καὶ «ἡ ἐξεικόνισις τοῦ ἠθικοῦ καὶ διανοητικοῦ περιβάλλοντος ἐντὸς τοῦ «ὁποίου ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῶν «γραμμάτων». Καὶ πράγματι βλέπομεν τὸν συγγραφέα πλὴν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἧς αἱ διαφοροὶ φάσεις ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Καποδιστρίου διασαφηνίζονται οὐ μόνον διὰ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἐκθέσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ πλουσίων στατιστικῶν, ποιούμενον λόγον καὶ περὶ τῶν ἀνωτέρων σχολείων, τῆς διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν, τῶν ἀγρονομικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἰδρυμάτων τοῦ Κυβερνήτου, τῆς ὑπ' αὐτοῦ προστασίας τῆς μουσικῆς, τῆς ἰχνογραφίας, παντὶ σθένει προαγωγῆς τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς γεωργίας, τῆς μερίμνης περὶ διαδόσεως τοῦ ἐμβολιασμοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις γίνεται παρ' αὐτῷ λόγος περὶ τῆς φιλολογικῆς παραγωγῆς τῶν χρόνων ἐκείνων, περὶ τῶν ἐφημερίδων, τῶν τυπογραφείων, τῶν ὅρων τῆς ἐκδόσεως καὶ συνδρομῆς τῶν ἐκδιδομένων βιβλίων, τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, τοῦ ἐν Ναυπλίῳ Σπουδαστηρίου, ἥτοι δημοσίου ἀναγνωστηρίου τοῦ διατηρουμένου ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ, καὶ παντὸς ὅ τι συμβάλλεται εἰς τελείαν παράστασιν τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Κυβερνήτου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκτίθενται μετ' ἀκριβείας μὲν καὶ περισσείας γνώσεων, μετ' ἀγαστῆς δὲ βραχυλογίας ὅσον μόνον νὰ πλαισιώσωσι τὴν ὡραίαν εἰκόνα τῆς πνευματικῆς ἀναμορφώσεως καὶ ἀναστάσεως, ἣν παρέχει εἰς ἡμᾶς. Εὐλόγως δὲ πλείοτερον τῶν ἄλλων ἐνδιατρίβει περὶ τὴν δρᾶσιν ὀτρηροῦ καὶ διακεκριμένου συνεργάτου τοῦ Καποδιστρίου, δν ἐξεικονίζει μετὰ θερμῆς δικαίας καὶ ἰδιαζούσης τινὸς τέχνης, ἣν κέκτηται περὶ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ἀνδρῶν. Ὁ ἀγαστὸς δ' οὗτος ἀνὴρ εἶνε ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης, εἰς δν ἀφιερώνει ὡραίαν

τινάς σελίδας, ἃς θὰ ἐπιτρέψῃτε νὰ ἀναγνώσω ἐνώπιον ὑμῶν.
 «Ὁ Μουστοξύδης εἶχε σπουδάσῃ νομικὰ εἰς τὴν λομβαρδικήν πόλιν Παυῖαν, ὅπου ἐξεπαιδεύθη καὶ ὁ Σολωμός, ἀλλ' ἠγάπησε περισσότερο τὰ γράμματα, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν. Ἦτο δόκιμος συγγραφεὺς εἰς τὴν ὁλονὴν πλασσομένην νεοελληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐχειρίζετο καλλιτεχνικῶς τὰ ἰταλικὴν εἰς τὴν ὁποίαν μετέφρασε τὸν Ἡρόδοτον καὶ πολλάκις ἐστιχούργησεν, ἔγραψε σημειώσεις καὶ κρίσεις εἰς τὴν τοῦ Monti μετάφρασιν τῆς Ἰλιάδος τὰς ὁποίας ὁ Ἰταλὸς ποιητὴς ἐδημοσίευσεν ὁμοῦ μὲ τὸ ἰδικόν του ἔργον, ἐξέχωσεν ἀπὸ τὴν λήθην μέγα μέρος ἕως τότε ἄγνωστον τοῦ περὶ Ἀντιδόσεως τοῦ Ἰσοκράτους καὶ πρῶτος εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον ἐξέδωκε πλήρη αὐτὸν τὸν λόγον, ἔγραψε διατριβὴν διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ τέσσαρες μαρμάρινοι ἵπποι τῆς προσόψεως τοῦ Ἀγίου Μάρκου εἰς τὴν Βενετίαν εἶναι Ἑλληνικοὶ καὶ ἐκεῖ τοὺς μετέφεραν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλιν, συνειργάσθη φιλολογικῶς μὲ τὸν Κοραῖν καὶ ὡς αὐτὸς ὠνειροπόλησε μίαν Ἑλλάδα καὶ ἐνήργησε διὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς πολλὰ ἔτη πρὸ τοῦ κινήματος τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντη καὶ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Μουστοξύδης, ὁμοίως πρὸς τὸν Καποδίστριαν εἰς τὴν μετριοφροσύνην, δὲν ἐκαυχήθη ποτὲ διὰ τὴν φιλογενεϊάν του, ὑπάρχουν ὅμως περὶ αὐτῆς μαρτυρίαι τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία ὀφείλει νὰ μὴ παραβλέπῃ τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν σπουδαιότητά. Ὅταν ἐξέδωκε τὸν προμνησθέντα λόγον τοῦ Ἀθηναίου ῥήτορος προέταξε μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κοραῖν προτείνων εἰς αὐτὸν νὰ τὸν σχολιάσῃ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν — ὡς ἄλλοι εὐθὺς ὕστερον τὸν μετέφρασαν εἰς τὴν λατινικὴν, γερμανικὴν καὶ ἄλλας γλώσσας — τοῦ ἀναφέρει δὲ «τὸ ἔθνος μας πρὸς τὸ ὅποιον τῶρα στρέφονται αἱ εὐχαὶ μας καὶ ἐλπίδες μας». Αὐταὶ αἱ λέξεις δὲν ἐρρίφθησαν ἐκεῖ ὡς ἀπλοῦν καὶ τετριμμένον παραγέμισμα, ἀλλὰ σχετίζονται μὲ τὰ συμβάντα τὰ ὁποῖα συνετάρασσαν τότε τὴν οἰκουμένην. Ἦτο τὸ ἔτος 1812, καὶ ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν ὀρέξεων Ῥωσίας καὶ Γαλλίας ὡς πρὸς τὴν Κωνσταντινουπόλιν οἱ Ἕλληνες ἐπερίμεναν τὴν ἀπελευθέρωσιν των. Τὸ σχέδιον τοῦ Ῥήγα ἐπέζη. Τὸ 1801 ὁ Κοραῖς εἶχε προτρέψῃ τοὺς

» ὁμοεθνεῖς νὰ ἐξοπλισθοῦν¹ ἐνῶ ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐξήτει νὰ
 » ὑποτάξῃ τὴν Αἴγυπτον, καὶ πάλιν εἶχε συστήσῃ σύμπραξιν
 » μὲ τοὺς Γάλλους τὸ 1805 μετὰ τὴν νίκην τοῦ Ἀουστερλίτς.
 » Ὁ Δημήτριος Γουζέλης τὸ 1807, ὀλίγον πρὸ τῆς εἰρήνης τοῦ
 » Τιλσίτ, προσφωνῶν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν μετάφρασιν τοῦ
 » Ἱεροουσαλήμ ἐλευθερωμένην τοῦ ἔλεγεν ὅτι ἔνοπλοι Ἕλληνες
 » τὸν περιμένουν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ Θεσσαλίαν. Ὅταν
 » ὁ Μουστοξύδης ἔγραφεν εἰς τὸν Κοραῆν τὴν παρατεθεῖσαν
 » φράσιν, ὁ Καποδίστριας ἦτο ἀπὸ τριῶν ἐτῶν εἰς τὴν ῥωσικὴν
 » ὑπηρεσίαν καὶ πιθανώτατα κάποια τροποποιήσεις εἶχεν ἐπέλθῃ
 » ὡς πρὸς τὰ μέσα τῆς ἐκτελέσεως· ὅμως τὸ σχέδιον ἔμενε καὶ
 » ἐπιδιώκετο ἢ πραγματοποιήσις του. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἠκούσθη
 » εἰς τὸ Βατερλώ ὁ τελευταῖος κρότος τῶν πυροβόλων, αἱ δὲ
 » Ἰόνιοι Νῆσοι ἐδεσμεύθησαν μὲ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, ὁ
 » πατριωτισμὸς τοῦ Μουστοξύδη δὲν κοιμᾶται ὑπὸ τὴν στάκην.
 » Τὸ 1818 γράφων ἰταλιστὶ συγχαρητήριον ᾗδὴν εἰς τὸν Βρε-
 » ταννὸν Πρόξενον τῆς Βενετίας Horpner διὰ τὴν γέννησιν
 » τοῦ πρωτοτόκου του ἀπευθύνει πρὸς τὸ βρέφος τὰς στροφάς·
 » «Εἴτε πολεμῶν εἰς τὰ ἀχανῆ πελάγη εἴτε φέρων γνώμην εἰς
 » τὰ εἰρηνικὰ συμβούλια, γενοῦ τέκνον ἐνδοξον τῆς Ἀλδιόνας
 » τὴν ὁποῖαν ὅλοι φοβοῦνται καὶ ὑπακούουν· ἔχε ὅμως πάντοτε
 » κατὰ νοῦν μίαν μόνον σκέψιν τοῦ εἰλικρινοῦς σου εὐχέτου.
 » Οὔτε τὰ νικηφόρα σκάφη καὶ οἱ ἄμετροι λάμποντες θησαυροὶ
 » οὔτε τοῦ ὠκεανοῦ τὸ κράτος καὶ δαιδάλειος μεγαλοφυΐα, ἀλλὰ
 » μόνον Ἑλευθερία καὶ Τιμὴ στερεώνουν τὰ βασίλεια. Καὶ τῶν
 » προμάχων τῆς Ἱερᾶς Ἑλευθερίας καθήκον ὕψιστον καὶ εὐγε-
 » νὲς εἶναι νὰ μὴ τὴν ἀφαιροῦν ἀπὸ χώραν κλεινὴν μὲν ἀλλὰ
 » δυστυχῇ, ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἐθριάμβευσε βάφουσα τὴν σπά-
 » θην τῆς εἰς τὸ αἷμα τῶν Περσῶν».

» Εἰς ἄνδρα τοσαύτης μαθήσεως καὶ τοιοῦτων αἰσθημάτων
 » διακαίόμενον ἀπὸ ἄσβεστον ἐπιθυμίαν νὰ ἀφιερῶσθαι ὅλας του
 » τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἀνασθηθεῖσαν πατρίδα ἀναθέτει ὁ Κυβερ-
 » νήτης τὴν ὀριστικὴν προεδρείαν τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ὀρφανο-

¹ Σάλπισμα πολεμιστήριον.

² Διάλογος.

» τροφείου, τὴν ἐφορείαν τοῦ τότε ἱδρυομένου μουσείου καὶ τῶν
 » τυπογραφείων—ἐλληνικοῦ καὶ γαλλικοῦ—μὲ μηνιαῖον μισθὸν
 » 500 γροσίων καὶ ἐπίδομα 20 τὴν ἡμέραν δι' ἀρχαιολογικὰς
 » ἀνασκαφάς. Ὁ Μουστοξύδης ἀφήσας ἀνέσεις καὶ τιμὰς εἰς τὰς
 » ἀκτὰς τοῦ Ἀδριατικοῦ πλέει πρὸς τὸ δοξασμένον Αἰγαῖον, καὶ
 » εἰς τὴν καρδίαν του φυτρῶνουν νέαι ἐλπίδες ὅταν βλέπῃ τὰ
 » κυανὰ κύματα διασχιζόμενα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν ὑπὸ
 » τὸ μεϊδιάμα κυανοῦ ὀρίζοντος. Ἡ ἐπιστημονικὴ του ἐργασία
 » δὲν συνίστατο μόνον ἀπὸ μεταφράσεις¹, ἀλλὰ περιελάμβανε
 » πολλὰ τὰ ὁποῖα ἦσαν πρωτότυπα καὶ συζητήσεις μὲ φιλολό-
 » γους καὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἡμερῶν του.
 » Μεταξὺ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ἓνα μόνον εἶχεν ἐφάμιλλον,
 » ἀλλ' ἐκεῖνος ἔζη μακρὰν πέραν θαλασσῶν καὶ ὀρέων πολυνύ-
 » μων. Καὶ ὅμως ὁ Ἐφορος δὲν μετέβαλε τρόπους εἰς τὴν Αἰγι-
 » ναν, οὐδέποτε ἔδειξεν ἦθος υπερήφανον, ἀλλ' ἐπεβάλλετο μόνον
 » μὲ τὴν μειλίχιον συμπεριφορὰν του. Πῶς καὶ εἰς τί διέπρεψε
 » μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του ἀπ' ἐκείνην τὴν θέσιν τὰ ὅρια τῆς
 » παρούσης μελέτης δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐξιστορήσωμεν».

***

Παρά δὲ τὴν ἑκτασιν τῆς ὕλης καὶ τὸ πλῆθος τῶν λεπτομε-
 ρειῶν λάθῃ πραγματικὰ ὀλίγιστα μόνον εὐρίσκονται ἐν τῇ συγ-
 γραφῇ ταύτῃ. Ἡμεῖς δ' ἐσημειώσαμεν δύο καὶ μόνον, καὶ ταῦτα
 ἀνεπαίσθητα. Ἐν σ. 7 λέγει ὅτι ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἐν τῇ
 γραφῇ ἐδιδάσκοντο μόνον πάντοτε τὰ μικρὰ στοιχεῖα «καθὼς
 δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὴν παντελῇ ἀπουσίαν κεφα-
 λαίων γραμμάτων εἰς τὰς ὑπογραφὰς τῶν συμβολαίων καὶ δημο-
 σίων πράξεων ἢ εἰς τὰς σημειώσεις τῶν παντοπωλῶν καὶ τὰ
 παρόμοια». Ἡ παλαιογραφικὴ αὕτη παρατήρησις, οὕτω γενι-

¹ Καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἔργον του διέφερε τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, καθότι
 ἐκεῖνοι μετέφραζαν ξένων συγγράμματα διὰ νὰ τὰ καταστήσουν προσιτὰ εἰς
 τοὺς ὁμογενεῖς ἔνῳ αὐτὸς μὲ τὸν Ἡρόδοτον, μὲ τὰς σημειώσεις του εἰς τὴν
 Ἰλιάδα καὶ μὲ τὴν μετάφρασιν τῶν Προλεγομένων τοῦ Κοραῖ εἰς τὸν Στρά-
 θωνα ἐβοήθει τοὺς ξένους νὰ ἐννοοῦν τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἐκέρδιζε διὰ τὸ
 ἔθνος συμπάθειαν καὶ ἐκτίμησιν. Δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς λογίους
 τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀλώσεως.

κῶς διατυπουμενή, δὲν ἔχει ὀρθῶς. Ἡ χρῆσις τῶν κεφαλαίων γραμμάτων, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ἡ διδασκαλία τῆς γραφῆς αὐτῶν, εἶνε ἀραιότερα ἢ πυκνότερα κατὰ τοὺς χρόνους, προϋούσα ὁλονέν, ὅσον καταβαίνομεν πρὸς τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα. Αἱ δὲ πρὸς τὸν Εὐστάθιον Θωμᾶ περὶ τοῦ Κοραῆ ἐπιστολαὶ τοῦ Σταμάτη, ὧν ποιεῖται μνείαν ἐν σ. 15, ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Παρνασσῷ ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Καμπούρογλου οὐ μόνον τῷ 1892, ὡς λέγει, ἀλλὰ κατὰ τε τὸ 1891 καὶ τὸ 1892.

Τέλος δὲ χάριν γενικοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ ὅλου περιεχομένου τῆς συγγραφῆς ταύτης καὶ καταδείξεως τῶν πορισμάτων τῆς ὅλης ἱστορικῆς ἐκθέσεως τοῦ συγγραφέως ἀρκεῖ νὰ παραθέσωμεν τὸν Ἐπίλογον αὐτοῦ, ἔχοντα ὧδε·

Ἐπίλογος

«Φθάσαντες τώρα εἰς τὸ τέρμα τῆς πορείας μας ἄς στρέψωμεν τὸ πρόσωπον πρὸς τὸν διανυθέντα δρόμον, καὶ ἄς ἴδωμεν τί ἐπραγματοποιήθη εἰς ἐκάστην τῶν τριῶν περιόδων.

»Εἰς τὸν πλέον ἀπομεμακρυσμένον σταθμὸν βλέπομεν τὸν Κοραῆν κηρύττοντα τὴν ἀνάγκην τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου μόνον εἰς μερικοὺς τόπους συνιστᾶται ἀριθμὸς τις σχολείων ὅπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σπουδάζουν νέοι τῶν εὐπόρων οἰκογενειῶν, περὶ δὲ τοῦ λαοῦ δὲν λαμβάνεται καμμία φροντίς. Τυπώνονται ἑλληνικὰ συγγράμματα καὶ μεταφράσεις ἀπὸ ξένας γλώσσας, ἀλλὰ τὰ περισσότερα ἀγοράζονται ἀπὸ πλουσίους ὁμογενεῖς εἰς μεγάλα ποσὰ ἀντιτύπων διὰ νὰ διαμοιρασθοῦν εἰς νεολαίαν ἢ ὁποῖα δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην προπαρασκευὴν διὰ νὰ τὰ ἐννοῇ. Ἐκατοντάδες ταιούτων ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν Κοραῆν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἡσυχώτερα ἔτη τοῦ ἀγῶνος· ἀλλὰ δὲν ἐξετιμήθησαν, δὲν ἐγινεν αὐτῶν καμμία χρῆσις, καὶ ἀπωλέσθησαν.

»Ὅταν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην κατεβλήθη ζωηρὰ ἐνέργεια πρὸς διάδοσιν τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου· ὁ Κλεόβουλος τὴν εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα τῆς Ὁδησσοῦ, καὶ καταβάς ἔπειτα μὲ τὸν ἀγῶνα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἤρchiσε νὰ μορφώῃ παιδαγωγοὺς καὶ νὰ τὴν διασπείρῃ εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς

» τὴν Πελοπόννησον. Οἱ πίνακες ὁμῶς τοὺς ὁποίους ἐδημοσίευσεν
 » δὲν ὑπερέβαιναν τὰ ὅρια τῆς στενῆς μαθήσεως τοῦ παρελθόν-
 » τος, καὶ ὁ Γεννάδιος παρέστησεν ὅτι πρέπει νὰ προστεθοῦν
 » καὶ ἄλλοι πρὸς μετάδοσιν γνώσεων τὰς ὁποίας κάθε πολίτης
 » ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ ἀποκτήσῃ. Κάποιαι δημογερονταὶ
 » δεικνύουν διάθεσιν νὰ συστήσουν σχολεῖα, καὶ ἡ Διοίκησις
 » ἐνεργεῖ τὴν νομοθέτησιν σχεδίου περὶ ἰδρύσεως παιδευτηρίων
 » παντὸς βαθμοῦ περιοριζομένη τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ ἀλληλο-
 » διδακτικά. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ συνιστῶνται μὲ μεγάλην βραδύ-
 » τητα, πολλῶν δὲ ἡ διάρκεια εἶναι πολὺ βραχεῖα ἢ διότι τὰ
 » χρηματικά μέσα σπανίζουσιν ἢ διότι ὁ πόλεμος ἀνανεοῦται εἰς
 » τὰ πέριξ καὶ τότε πλέον ὁ ἀγὼν εἶναι μόνον περὶ φυσικῆς
 » ὑπάρξεως. Ἐκτὸς τούτου ἡ προτίμησις διὰ τὰ ἐλληνικά ἦτοι
 » ἀριστοκρατικά σχολεῖα ἐξακολουθεῖ. Τὸ ποσὸν τῆς παρεχομένης
 » παιδείας καὶ εἰς τὰ μὲν καὶ εἰς τὰ δὲ εἶναι ὀλίγιστον, περὶ δὲ
 » τοῦ ποιοῦ αὐτῆς οὔτε δύναται νὰ γίνῃ σπουδαῖος λόγος. Εἰς
 » τὰ ἔτη 1825 καὶ 1826 ἡ ἐπιθυμία τῆς μαθήσεως εἶναι πολὺ
 » διαδεδομένη, ἀλλὰ τὰ ὅργανα πρὸς πλήρωσιν αὐτῆς τῆς ἐπι-
 » θυμίας λείπουν· οἱ διδάσκαλοι ζυμῶνονται εἰς ἓνα πρότυπον
 » παιδευτήριον ὅπου μανθάνουν εἰς ὀλίγας ἡμέρας τὰ τυπικά
 » τῆς μεθόδου, καὶ ἀπ' ἐκεῖ μισθώνονται ἐξερχόμενοι μὲ πιστο-
 » ποιητικά ἱκανότητος, ἀλλ' ὥς πρότερον ἀμόρφωτοι καὶ ἀνορ-
 » θόγραφοι. Ὁ ἐπὶ κεφαλῇ τῆς παιδείας Κωνσταντᾶς ἔχει ὕγιεις
 » παιδαγωγικὰς ἀρχὰς, ἀλλὰ στερεῖται κύρους καὶ διοικητικῆς
 » ἐπιτηδειότητος διὰ νὰ συγκρατῇ τοὺς τρεῖς ἢ τέσσαρας λόγους
 » οἱ ὅποιοι ἠδύναντο νὰ τὸν βοηθήσουν εἰς τὸ ἔργον του. Καὶ
 » εἰς τὰ ἐκπαιδευτικά ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ ἀναρχία, ἡ ὁποία
 » χαρακτηρίζει ὅλην τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν
 » τοῦ τόπου.

» Ὅταν ἐξελέχθη Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ὁ «κατὰ τε πρᾶ-
 » ξιν καὶ θεωρίαν πολιτικὸς ἀνὴρ» ὀλίγοι ἐγνώριζαν τὴν ἰδιαι-
 » τέραν ἀγάπην τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὰ ἐκπαιδευτικά. Καὶ
 » ὁμῶς ἓνα τέταρτον περίπου αἰῶνος πρὶν ἤτο μόνος Ἐφορος
 » τῆς πρώτης Δημοσίας Σχολῆς ἡ ὁποία ἐσυστήθη εἰς τὴν πρῶ-
 » τὴν αὐτονομουμένην ἐλληνικὴν πολιτείαν· καὶ ὅταν μετὰ ταῦτα
 » ἐπρόκειτο νὰ καταρτισθῇ ὁ συνταγματικὸς χάρτης τῆς προ-

» στατευομένης Ἑπτανήσου, αὐτὸς ἐπρότεινεν ὡς ὄργανον ἔθνι-
 » κοῦ συνασπισμοῦ καὶ κοινωνικῆς ὁμονοίας τὴν Ἰδρυσιν πανε-
 » πιστημίου ἑλληνικοῦ. Δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ σημειώσωμεν
 » ἐνταῦθα ὅτι ἀναλαβὼν ὑψηλὴν ὑπηρεσίαν ὑπὸ τὸν Ῥώσον
 » αὐτοκράτορα, πρὶν ἀναπτύξῃ τὴν δραστηριότητά του εἰς τὰ
 » διπλωματικὰ ἐστάλη εἰς τὴν νεόκτητον Βασσαραβίαν καὶ
 » ἔφερε τὴν ἡμέρωσιν εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον — ὁ ὁποῖος καὶ
 » σήμερον ἀκόμη εἶναι μία τῶν πλέον πολιτισμένων ἐπαρχιῶν
 » τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας καὶ ἔχει τὸν σχετικῶς μεγαλεί-
 » τερον ἀριθμὸν ἐγγραμμάτων κατοίκων. Ἡ ἐπίσκεψίς του εἰς
 » τὸ ἐλβετικὸν Hofwyl ἐμεγάλυνε τὴν φήμην τοῦ ἀνθρωπιστι-
 » κοῦ ἐκεῖνου ἰδρύματος, ἡ δὲ περὶ αὐτοῦ γνώμη του ἀνεφέ-
 » ρετο μὲ κῶρος καὶ εἰς χώραν τῆς ὁποίας τὰ πρὸς τὸν Κυβερ-
 » νήτην μας αἰσθήματα δὲν ἦσαν φιλικά. Τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς
 » ἔγινε διακαῆς ἀπόστολος ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡ Βενετικὴ Πολι-
 » τεία ἐξέλιπεν, οἱ δὲ Ἕλληνες τοῦ Ἰονίου καὶ ἄλλων τόπων
 » διείδαν εἰς τὸ ἀπροσδόκητον συμβὰν τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναστά-
 » σεως τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τότε μὲ τὴν Μετσηνίγου, μὲ τὸν
 » Θεοτόκην, μὲ ἄλλους προστάτας τῶν γραμμάτων διατηρεῖ
 » ὑποτρόφους εἰς τὴν ἑλληνικὴν σχολὴν τῆς Βενετίας· καὶ ὅταν
 » μίαν ἡμέραν εἰς τὴν Πετρούπολιν μερικοὶ πρόκριτοι τῶν Ἑλ-
 » λήνων τοῦ Μαρίαμπόλ, ὑποστηριχθέντες ἀπ' αὐτὸν εἰς εὐό-
 » δωσιν μιᾶς τῶν ὑποθέσεως, ἐπιμόνως τοῦ ἐπρόσφεραν χρή-
 » ματα — τὰ ἀπέκρουσεν ἐκφράζων τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ χρη-
 » σιμοποιηθῶν πρὸς σύστασιν εἰς τὴν πόλιν τῶν σχολείου, ὅπου
 » οἱ Ἕλληνόπαιδες νὰ ἀνακτήσουν τὴν χρήσιν τῆς πατρῴου
 » γλώσσης, ἡ ὁποία ἀπὸ πολλὰς γενεὰς εἶχεν ἀμεληθῇ καὶ
 » ἐκλείψῃ ἐντελῶς.

» Ὅταν λοιπὸν κατέβη εἰς τὴν χώραν τῶν ὀνείρων του ἔφερε
 » διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τὴν θέλησιν, τὴν ἱκανό-
 » τητα καὶ τὴν πείραν. Ὁ ἑλληνικὸς του πατριωτισμὸς εἶχε
 » διέλθῃ ἀκλόνητος τοὺς ἐπικινδυνότερους πειρασμοὺς, ἡ ψυχὴ
 » τοῦ ἦτο ἐνδιαίτημα προσφιλὲς τῆς ποιήσεως, ἀλλὰ τὸ ἐπιστη-
 » μονικὸν πνεῦμα — μεταδοθὲν εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸ περιβάλλον,
 » ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἀπὸ τὰ σχολεῖα, ὅπου ἀνετράφη — διεύ-
 » θυνε πάντα τοῦ διαλογισμὸν, πᾶσάν του πράξιν. Αὐτὸ ἀπετέ-

» λει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀπέναντι ὄλων τῶν πολιτευτῶν τῆς
 » ἀναστηθείσης Ἑλλάδος, δι' αὐτοῦ ὁ μέλλων τοῦ βιογράφου
 » θὰ δείξῃ ποίαν θέσιν κατέχει τὸ ἔργον τοῦ Καποδίστρια εἰς
 » τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἀλλ' ἡμεῖς
 » θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ θέμα μας παρατηροῦντες ὅτι, ἐνῶ οἱ
 » μόλις χθὲς ἐξυπνήσαντες ἀπὸ τὴν διανοητικὴν νάρκην περι-
 » μένουν εἰς τὴν νέαν του μέθην τῆς ἀρχομανίας νὰ ἔχουν
 » αὔριον ἢ μεθαύριον τὰς Μούσας συγκατοίκους εἰς τὴν Τερψι-
 » θέαν τοῦ Κρασιδίου, ὁ Καποδίστριας μὲ σκέψιν νηφάλιον καὶ
 » ἰδέας συγκεκριμένας ἐργάζεται πρὸς ἀνάκλησιν εἰς τὴν πα-
 » τρώαν γῆν τῶν ἐπιστημῶν — καὶ μὲ αὐτὰς τῶν τεχνῶν καὶ
 » τῶν γραμμάτων. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἀφίξιν του μόνον σκια
 » παιδείας πλανᾶται εἰς τὸν τόπον, βλέπει ὅτι ἔργον του εἶναι
 » ἡ κατασκευὴ ὁλοκλήρου τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἀρχίζει ἀπὸ
 » τὰ θεμέλια, τὴν στοιχειώδη ἀγωγὴν — τὴν δημοτικὴν ἐκπαί-
 » δευσιν ὡς λέγομεν σήμερον. Εἰς αὐτὴν ἔπρεπεν ἐπὶ πολὺ νὰ
 » στρέφεται ὅλη ἡ προσοχὴ τῆς Κυβερνήσεως καὶ πᾶν τὸ γινό-
 » μενον μὲ αὐτὴν νὰ σχετίζεται. Εἰς αὐτὴν τὴν ἰδέαν ἐνέμεινεν
 » ἕως τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ζωῆς του. Ὁ τόπος ἔπρεπε
 » νὰ εἶναι ὥριμος πρὶν ἀποκτήσῃ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια, καὶ
 » αὐτὰ ἐμελλαν νὰ δημιουργηθῶν ὑστερον ὄχι χάριν πολυτε-
 » λείας καὶ ἐπιδείξεως, ἀλλὰ πρὸς μετάδοσιν ἀνωτέρας μαθήσεως
 » ἢ ὅποια δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκτηθῇ εἰς τέλεια προκαταρκτικά.

» Κτίζεται λοιπὸν τὸ Ὀρφανοτροφεῖον Αἰγίνης, τὸ ὁποῖον
 » ἀμέσως τρέφει, ἡμερώνει καὶ διδάσκει 500 παιδιά, γινόμενον
 » κέντρον πάσης τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐργασίας τῆς Κυβερνήσεως.
 » Συνιστᾶται ἐντὸς αὐτοῦ τὸ Πρότυπον Σχολεῖον πρὸς ἐξάσκη-
 » σιν παντὸς προσερχομένου μὲ σκοπὸν νὰ ἀποκτήσῃ κανονικὸν
 » δίπλωμα διδασκάλου κατόπιν κανονικῆς ἐξετάσεως καὶ ἐντὸς
 » τοῦ Ὀρφανοτροφείου συνιστᾶται ὁμοίως τὸ Κεντρικὸν Σχο-
 » λεῖον διὰ μαθητὰς δυναμένους ἀνετώτερον νὰ ἀκολουθήσουν
 » πληρεστέραν καὶ μεθοδικωτέραν σειρὰν μαθημάτων, μεταξὺ
 » δὲ αὐτῶν εἶναι οἱ ὑπότροφοι τῆς Κυβερνήσεως ἐκλεχθέντες
 » μόνον καὶ μόνον διότι ἐδείξαν ὁμολογουμένην ἱκανότητα καὶ
 » κλίσιν καὶ ἐδίδαν βάσιμον ἐλπίδα εὐδοκίμησης εἰς τὸ ἐπάγ-
 » γελμα τοῦ διδασκάλου. Οἱ ἀπολυόμενοι μαθηταὶ τοῦ Κεντρι-

» τοῦ Αἰγίνης θὰ ἀπετέλουν τὰ στελέχη ἄλλων Κεντρικῶν εἰς
» τὰς πρωτευούσας τῶν ἐπαρχιῶν.

» Ἀλλὰ τὸ Ὅρφανοτροφεῖον δὲν ἔδιδε μόνον παιδαγωγούς·
» ἀπ' αὐτὰ ἐξῆλθον καὶ χειροτέχναι διδασκόμενοι μὲ τὴν φρον-
» τίδα τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐφωδιασμένοι μὲ χρήμα πρὸς ἑναρ-
» ξιν τοῦ βιοποριστικοῦ των ἔργου, ἐνῷ χάριν τῶν εὐφυστέρων
» ἐζητεῖτο ἡ γενναιόδωρος προστασία τοῦ φιλέλληνος βασιλέως
» Καρόλου Ι' διὰ τὰ μεταθεῖν εἰς Γαλλίαν καὶ σπουδάσουν τέ-
» χνας λεπτοτέρας διὰ τὰ τὰς διδάξουν ἀκολούθως εἰς ἄλλους·
» μερικοὶ ἐπροσκολλῶντο εἰς δημοσίους ἀρχιτέκτονας ἐλθόντας
» ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἄλλοι παρηκολούθουν ἰατρὸν περιερ-
» χόμενον τὴν χώραν καὶ ἐγυμνάζοντο εἰς τὸν ἐμβολιασμόν.

» Ὁ Γεωργικὸς Σταθμὸς τῆς Τίρυνθος εἰσήγε τελειοτέρας
» μεθόδους διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, καὶ ἐνῷ ἡ ἡσυχία
» τοῦ ἔθνους ἀπῆτει τὴν ἀναστολήν τοῦ μεγαλεπηβόλου συνει-
» κισμοῦ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κορίνθου, ὁ Καποδίστριας προσε-
» πάθει νὰ φέρῃ γεωργούς καὶ κτηνοτρόφους ἀπὸ τὴν Ἑλβετίαν
» οἱ ὅποιοι διασκορπιζόμενοι εὐκόλως μὲ τὸν καιρὸν θὰ ἐσυν-
» ταυτίζοντο μὲ τοὺς ἐντοπίους, καὶ θὰ ἐγίνοντο νομοταγεῖς πο-
» λῖται τῆς δεχθείσης αὐτοὺς χώρας.

» Ὁ πόθος τὸν ὁποῖον ἔδειξεν ὁ Καποδίστριας νὰ εἰσαχθῇ ἡ
» ἐκπαίδευσις εἰς κάθε χωρίον τῆς Ἑλλάδος, ἡ προθυμία τοῦ
» νὰ συνδράμῃ ἀπὸ τὸ ἰδιωτικόν του ταμεῖον καὶ τὸ παρήγορον
» γενικὸν συναίσθημα ὅτι «τὸ ἔθνος εἶχε κεφαλὴν διευθύνου-
» σαν τὰς κινήσεις ὅλων τῶν μελῶν του» ἐγέννησαν φιλότιμον
» ἀμύλλαν, καὶ ἀλληλοδιδασκτικὰ ἐυσταίνοντο πανταχοῦ μὲ
» συνεισφορὰς πλουσίων καὶ πενήτων. Ἐσχηματίσθη ἤδη καὶ
» Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ἀπεφασίσθη ὅλα τὰ σχολεῖα νὰ
» εἶναι ὁμοιόμορφα καὶ ὁ Γενικὸς Ὁδηγὸς τῆς Ἀλληλοδιδασκι-
» κῆς—προσαρμοσθεὶς εἰς τὰς ἰδιαιτέρας ἀνάγκας τῶν Ἑλλη-
» νοπαίδων—διεμοιράσθη εἰς ὅλους τοὺς διδασκάλους. Καὶ ἐνῷ
» ἔκαμνεν αὐτὰ, ἡ Κυβέρνησις δὲν ἔπαυε τονίζουσα τὴν παρα-
» τήρησιν ὅτι τὸ παρὸν σύστημα ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἀτελὲς καὶ
» ἀναγγέλλουσα ὅτι μελετῶνται βελτιώσεις.

» Ἡ ἀνύψωσις τοῦ Ἱερατείου ὑπῆρξε μία τῶν πρώτων του
» φροντίδων, καὶ ἔδρυσεν σπουδαστήριον εἰς Πόρον χαράξας πρό-

» γράμμα διὰ τοῦ ὁποίου ἔμελλε βαθμηδὸν ν' ἀνέλθῃ εἰς περιω-
 » πὴν Θεολογικῆς Σχολῆς.

» Ἀντὶ τῆς αὐθορμητοῦ τάσεως πρὸς ἐκπαίδευσιν τὴν ὁποίαν
 » εἶχαν δείξῃ ὀλίγοι ὀπλῖται εἰσήγαγε τὴν ὑποχρεωτικὴν διδα-
 » σκαλίαν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, διὰ δὲ τοὺς μέλλοντας
 » ἀξιωματικοὺς ἐσύστησε τὸ Κεντρικὸν Στρατιωτικὸν Σχολεῖον
 » Ναυπλίου ὅπου εἰσήχθη ἐκτὸς τῶν τεχνικῶν μαθημάτων καὶ
 » ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς.

» Ἐστρεφε πάντοτε πατρικὸν βλέμμα πρὸς τοὺς ἐκπαιδευο-
 » μένους εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐπιμένων νὰ τοῖς δίδεται ἐθνικὴ
 » ἀγωγὴ καὶ περιορίζων—ὁσάκις ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν κυβερνητι-
 » κὴν ἐνέργειαν—τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς μόνους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι
 » ἦσαν πράγματι ἐπιδεκτικοὶ ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ οἱ ὁποῖοι,
 » ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πατρίδα, θὰ ἔφεραν τὸν ἔρωτα τῆς ἐρ-
 » γασίας καὶ τῆς μαθήσεως. Ἐμελέτησε καὶ τὸ σχέδιον τῆς
 » περισυνάξεως εἰς κάποιον τόπον τῆς Ἑλλάδος τῶν ἀποδη-
 » μούντων σπουδαστῶν διὰ συστάσεως σχολείου εἰδικοῦ πρω-
 » ρισμένου δι' εὐπόρους ιδιώτας καὶ δι' ἐπιλέκτους ὑποτρόφους
 » παρέχοντας τὴν βεβαιότητα ὅτι ἠδύνατο «νὰ ὠφελῇθουν καὶ
 » νὰ ὠφελήσουν», ἀλλὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς διοικήσεώς του
 » δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ φέρῃ εἰς πέρας καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιχει-
 » ρησιν. Ὡς ἐπίσης τὸν ἠμπόδισε νὰ διοργανώσῃ τὴν ἐκπαίδευ-
 » σιν τῶν κορασίων, ὑπὲρ τῆς ὁποίας διὰ τῶν ῥητόρων τῆς Κυ-
 » βερνήσεως ἤρχισεν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1821 νὰ προπαρασκευα-
 » σθῇ ἡ κάπως δυστροποῦσα κοινὴ γνώμη.

» Εἰσήγαγε τὴν μεθοδικὴν διδασκαλίαν τῆς μουσικῆς εἰς
 » πολλὰ σχολεῖα, διὰ δὲ τῆς ἰχνογραφίας ἤρχισε νὰ ἀναπτύξῃ
 » τὴν ἔμφυτον καλαισθησίαν ¹ τῆς φυλῆς τῆς ὁποίας ἡ καλλιέρ-
 » γεια—ἐὰν ἐξηκολούθει—θὰ εἶχεν ἴσως πρὸ καιροῦ παραγάγῃ
 » ἐκεῖνο τὸ εἶδος τέχνης μὲ ἐπιχωριάζοντα τύπον τὸ ὅποιον
 » περιμένεται ἀκόμη εἰς τὴν νέαν Ἑλλάδα. Ἐμφύχωσε τὴν
 » σύστασιν τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς Ἐρμουπόλεως καὶ ἔδωκεν
 » ὁδηγίαν περὶ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεώς της ἐσχημάτισε
 » Μουσεῖον καὶ Βιβλιοθήκην εἰς τὴν Αἴγιναν, καὶ ἐνῶ παρε-

¹ Ὁ Μουστοξύδης τὴν ἔλεγεν εὐαισθησίαν.

» σκεύαζεν ἐργάτας διὰ νέα τυπογραφεία εἰς ἄλλα κέντρα τῆς
 » Ἐπικρατείας κατέστησε τὸ Ἐθνικὸν ἐκείνης τῆς νήσου ἱκα-
 » νὸν νὰ ἐκδίδῃ βιβλία μὲ φιλοκαλίαν καὶ τεχνικὴν ἀκρίθειαν.

» Αὐτὰ εἶναι ἐν συνόψει ὅσα ὁ Καποδίστριας ἦ ἔφερεν εἰς
 » ἐντελῇ ὀργάνωσιν ἢ ἐπιχειρήσας διεκόπη κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν
 » των, ἀπαρτίζοντα πλήρες διὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας σύστημα
 » ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐκτεινόμενα πολὺ πέραν τῶν δημοτικῶν
 » σχολείων, τὰ ὁποῖα θεμελιωθέντα ἐπὶ στερεῶν βάσεων ὁλονὲν
 » ἐβελτιοῦντο καὶ τὰ ὁποῖα, ὡς λέγει ὁ ἀρθογράφος τοῦ Ἐγκυ-
 » κλοπαιδικοῦ μας Λεξικοῦ, «ἀποτελοῦν τὸ μεγαλότερον μνη-
 » μεῖον καὶ τὸν πολυτιμότεον ἀνδριάντα τοῦ μεγάλου ἐκείνου
 » ἀνδρός».

» Εἰς τὸ ἔργον τοῦ ὁ Κυβερνήτης ἔφερε βαθεῖαν γνῶσιν τῶν
 » πραγμάτων καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς τάξεως· θὰ κατανοηθῇ δὲ
 » ἀκριβέστατα ἡ διαμόρφωσις τοῦ πνεύματός του, ἐὰν μεταφέ-
 » ρωμεν ἐνταῦθα περικοπὴν τοῦ λατινικοῦ λόγου τὸν ὁποῖον
 » ὁ Ζακύνθιος Δημήτριος Ψιμάρης, καθηγητὴς ὢν εἰς τὸ Πανε-
 » πιστήμιον τῆς Πάδοβας—τὸ ἄλλοτε τιμηθὲν μὲ τὴν διδασκα-
 » λίαν ἀνδρὸς ὁποῖος ὁ Γαλιλαῖος—ἐξεφώνησε τὸ 1761 εἰς τὴν
 » ἑναρξιν τῶν μαθημάτων.

» Ἀφοῦ ὠμίλησε περὶ τῆς ἀστασίας εἰς τὴν ὁποίαν τότε ἐκυ-
 » λινδοῦντο αἱ θεωρίαι τῆς λατρικῆς, περαίνει τὸν λόγον του
 » μὲ τὰ ἑξῆς: «Εἰς τοὺς ἀρίστους τούτους νέους ἐσύστησα κατὰ
 » τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγέτου τὸν ὁποῖον θὰ ἀκολουθήσουν νὰ
 » εἶναι εὐτολμοὶ, τῶν δεσμῶν πολέμιοι καὶ εἰς ταπεινάς προσ-
 » κολλήσεις ὄχι ἐπιρρεπεῖς. Νὰ ἀποκτήσουν παιδείαν πρῶτον,
 » καὶ νὰ οἰκειωθοῦν στενῶς μὲ τὰ διδάγματα τῶν ἐπιφανῶν
 » πρὶν συνταχθοῦν πρὸς τὸ μέρος ἑνός· κανένα νὰ μὴ περιφρο-
 » νοῦν ἀλλὰ καὶ κανένα νὰ μὴ ἐκτιμοῦν ὑπὲρ τὸ δέον. Παρῆλ-
 » θαν οἱ βάρβαροι καιροὶ τῆς δουλοπρεπείας ὅταν οἱ ἄνθρωποι
 » παρητοῦντο τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἰδικῆς των διανοίας καὶ λογι-
 » κῆς διὰ νὰ δεχθοῦν τῶν ἄλλων τὰς ἰδέας. Εἰς τὴν ἐποχὴν
 » μας πᾶς ἄνθρωπος δύναται νὰ διδάξῃ τὸν ἄλλον. Τὸ εὐεργέ-
 » τημα αὐτοῦ τοῦ συστήματος ἀπολαύει τις κυρίως εἰς τὸ δια-
 » πρεπέστατον τοῦτο Πανεπιστήμιον τὸ ὁποῖον διοικεῖται μὲ
 » φρόνησιν τοιαύτην, ὥστε εἰς αὐτὸ αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ

» τέχναι ² παραδίδονται χωρίς ψιμύθιον, ἐλευθεραὶ πλάνης καὶ
» ἀνόθευτοι».

» Ὁ Καποδίστριας ἐσπούδασε τὴν ἱατρικὴν εἰς Πάδοβον, ἣ
» δὲ χρονολογία δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τοῦ-
» λάχιστον ἐγνώρισε τὸν Ψιμάρην. Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ
» πρᾶγμα, ἀπὸ τὰς φράσεις τοῦ Ζακυνθίου βλέπομεν πόσον
» διαυγῆς ἦτο ἡ πηγὴ ὅπου ἦν τλησεν ὁ μέλλων Κυβερνήτης
» τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὅταν συλλογισθῶμεν ὅτι ὅσας γνώσεις παρέ-
» λαβεν ἐκεῖθεν ἐτελειοποίησεν ἀκολούθως μὲ τὴν πείραν εἰς
» μέσον προσώπων καὶ συμβάντων τὰ ὅποια ἀδύνατον ἦτο νὰ
» μὴ ἀναπτύξουν εἰς τὸ ὕψιστον τῆς δυνάμεώς του νοῦν φύσει
» ὀξὺν καὶ γόνιμον, ὅταν συλλογισθῶμεν ὅτι εἰς αὐτὸν ὁ πλοῦ-
» τος τῆς διανοίας ἦτο ἀχώριστος ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύτη-
» τος καὶ τῆς φιλανθρωπίας, θὰ ἐννοήσωμεν πόσον μέγας ἦτο
» ὁ θησαυρὸς τὸν ὅποιον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς
» πατρίδος. Καὶ ἡ ὑπηρεσία του δὲν ἔληξεν. Οἱ Ἕλληνες θὰ
» μάθουν καὶ θὰ ὠφεληθοῦν πολλὰ μελετῶντες τὸν βίον του. Ἡ
» ἀνωτέρω μελέτη εἶναι μόνον μία σελὶς τοῦ μεγάλου βιβλίου, τὸ
» ὅποιον ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἔγραψε μὲ τὰς πράξεις του».

***

Τοιαύτη ἡ συγγραφὴ ἢ ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν «Τὸ ἔργον
τοῦ Καποδίστρια εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς Ἑλλάδος» καὶ φέ-
ρουσα τὸ ῥητὸν *χωρὶς βραδύτητα καὶ χωρὶς θόρυβον*.

Τοιαῦτα ἔργα ἐμπνέουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὑπάρ-
χουσι παρ' ἡμῖν οἱ ἄνδρες οἱ δυνάμενοι νὰ παραστήσωσι ζων-
τανῶς καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης ἐκτιμήσεως τμήματά τινα
τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου, σελίδας τινὰς τῆς ἱστορίας τῆς παρ' ἡμῖν
παιδείας, ὧν ἡ γνώσις εἶνε πρέπον νὰ ἐπασχολήσῃ τὴν νέαν
γενεάν. Ἐπέστη πλέον ἡ ὥρα νὰ συμπληρωθῇ ἡ γνώσις τῶν
πολεμικῶν ἀνδραγαθιῶν, αἵτινες ἐτελειοποιήσαν τοῦ ἔθνους τὴν
παλιγγενεσίαν, διὰ τῆς μελέτης τοῦ οὐχ ἥττον θαυμασίου ἔργου
τῆς πνευματικῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ ἔθνους. Ὁ ἀγνωσθέ-

² Artes εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' αὕτῃ ἡ λέξις περιλαμβάνει καὶ τὰ
γράμματα. Οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν κατὰ ἀνάλογον εἰς τὴν λέξιν *Μουσική*.

της τοῦ προκειμένου διαγωνίσματος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσεως τοῦ Καποδιστρίου. Λόγιος δὲ Ἕλλην τῶν πρωτευόντων διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθη πρό τινων ἐτῶν τὸ ἔργον τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ. Εὐχόμεθα νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ τοιαῦται μελέται διὰ τῆς ὅσον ἔνεστι τελείας ἐξεικονίσεως τῶν κατὰ τὴν παιδείαν τοῦ γένους πρὸ τοῦ Καποδιστρίου καὶ πρὸ τοῦ Κοραΐ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀχλὺς. Αἱ συγγραφαὶ τοῦ Παρανίκα καὶ τοῦ Χασιώτη, τοῦ Ζαβίρα, τοῦ Σάθα, τοῦ Δημητρακοπούλου καὶ ὁ Ὀλυμπιακὸς Λόγος τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου εἶνε καιρὸς νὰναθεωρηθῶσι καὶ συμπληρωθῶσιν. Ἐν πολλοῖς εἶνε ἤδη ἀπηρχαιωμένοι καὶ ἀτελεῖς. Πληθὺς μονογραφιῶν τῶν ἐν Ἀθήναις, Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ Ἑλλήνων λογίων παρέχει νέαν πλουσίαν βλῆν. Πλείστων ὅσων βιβλιοθηκῶν γνωσθέντες ἔκτοτε οἱ κατάλογοι ἀνοίγουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ὁδὸν πρὸς νέους θησαυροὺς. Ἡ μέθοδος γίνεται ὁσημέραι τελειότερα καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα διὰ τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας. Ἡ μελέτη τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης ἤρχισε νὰ ἐπιδιώκηται καὶ νὰ τιμᾶται. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι διαγώνισμα περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἀμειβόμενον προσηκόντως ἤθελε παραγάγει καρποὺς γενναίους. Ἀλλὰ καὶ λογίων ἐκάστων τοῦ ἔθνους τὸ ἔργον εἶνε καιρὸς νὰρχίσῃ γνωριζόμενον καὶ τιμώμενον. Δὲν θὰ νομισθῇ δὲ βεβαίως ὡς ἔνδειξις ἰδίαν τινὸς στοργῆς τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς κρίσεως ταύτης πρὸς ἄνδρα τιμώμενον ὅπ' αὐτοῦ ἴσα τῇ πατρὶ, ἀν προτείνωμεν νὰ ληφθῇ ὅπ' ὅψιν ἐν τοῖς πρώτοις ἢ παράστασις τοῦ ἐπιστημονικοῦ, ἐκπαιδευτικοῦ, ἀλλὰ καὶ πατριωτικοῦ ἅμα ἔργου τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις παρὰ τοῦ συγγραφέως τοῦ δευτέρου τῶν σήμερον κρινομένων ἔργων ἠξιώθη τῶν ὥραίων σελίδων, ἃς ἀνεγνώσαμεν πρὸ ὀλίγου. Ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης δὲν εἶνε μόνον ὁ δεξιὸς συνεργάτης τοῦ Καποδιστρίου ἐν τῇ ἔργῳ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀναστάσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ὁ ῥηξικέλευθος ἄρχων τῆς παιδείας τῶν Ἰονίων νήσων, δὲν εἶνε μόνον ὁ σοφὸς φιλόλογος, ὁ ἐπιμελὴς στηλοκόπας, ὁ φιλόκαλος εἰς τὴν ἰταλικὴν μεταφραστῆς Ἑλλήνων συγγραφέων, ὁ ἀκάματος ἱστορικὸς καὶ μεσαιωνοδίφης καὶ ἰδρυτῆς τῆς νέας τῶν Ἑλλήνων ἱστοριογραφίας,

ἀλλ' εἶνε συνάμα ὁ ἀγνὸς πατριώτης, ὅστις, ὥς ἡγάπησε θερμῶς τὰς τε ἐλληνίδας Μούσας καὶ τὰς ἰταλίδας Camenas, οὕτως εἰργάσθη ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἰταλίᾳ παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἐλευθερωτῶν τῶν δύο ἀδελφῶν χωρῶν. Ἡ πάτριος Κέρκυρα ἄς στήσῃ τὴν προτομὴν τοῦ σοφοῦ. Ἄλλ' ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἄς ἐνδειχθῇ ἡ πρέπουσα τιμὴ εἰς τὸν ἄνδρα τὸν τιμήσαντα τὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ συμπαραστατήσαντα εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸν πατριώτην, ὅστις ἐκ τῆς νήσου τῶν Φαιάκων ἔστειλλε τοὺς διαπύρους τοῦ ἀσπασμοῦ ἅμα μὲν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν Ἀνατολήν, ἅμα δὲ πρὸς τὴν ἰταλικὴν Δύσιν, εἰς τὸν χρηστὸν Κερκυραῖον, οὗ τὰς ἀναμνήσεις διασώζουσιν ἀκόμη ἡ Αἴγινα ἐξ ἑνὸς καὶ ἐξ ἑτέρου αἱ ἰταλικαὶ πόλεις, ὧν αἱ βιβλιοθήκαι καὶ τὰ ἀρχεῖα βρίθουσι γραμμάτων αὐτοῦ διατρανούντων τὸν ἔρωτ' αὐτοῦ πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Μὲ τὰς εὐχὰς ταύτας, εἰς ἃς παρώρμησεν ἡμᾶς τὸ συγγενὲς τοῦ ὑπὸ ἐπίκρισιν θέματος, περατόνομεν τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς ἡμᾶς ἐντολήν, διαπέμποντες εἰς Λονδίνον τὰ συγχαρητήρια ἡμῶν πρὸς τὸν φιλόμουσον ἀγωνοθέτην, ὅστις δύναται νὰ χαίρῃ, ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ κατασταθεὶς διαγωνισμὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ συγγραφῇ τὸ ὑφ' ἡμῶν προκριθὲν ἀξιόλογον ἔργον, οὗ ὁ συγγραφεὺς εἶνε ἄξιος οὐ μόνον τοῦ βραβείου, ἀλλὰ καὶ θερμῶν καὶ εὐλικρινῶν συγχαρητηρίων.

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

Φ. Δ. ΓΕΩΡΓΑΝΤΑΣ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ Εἰσηγητὴς

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

ΚΑΤΑ ΤΟ 1907

Ἡ ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ αἱ ξέναι Σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐναμίλλως καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος διὰ τῆς σκαπάνης εἰργάσθησαν εἰς πολλὰς χώρας τοῦ ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

Ἡ Ἀγγλικὴ ἀρχαιολογικὴ σχολὴ ἐξηκολούθησε διὰ τοῦ διευθυντοῦ κ. Δῶκινς καὶ ἄλλων ἐταίρων τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, τὰς ὁποίας ὁ πρῶν διευθυντὴς κ. Βόζαγκρετ, τῶρα καθηγητὴς τοῦ ἐν Λίβερπουλ πανεπιστημίου, ἐγκαινίασε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1906. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι μία ἀπὸ τὰς σπουδαιότατας, αἵτινες εἰς τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐπεχειρήθησαν εἰς τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος ἐδάφη. Μολαταῦτα ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἡ ὁποία γενναιοφρόνως πάντοτε πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τοὺς ξένους ἀφήκε διὰ νὰ δρέψωσιν αὐτοὶ τοὺς καλλίστους καρποὺς τῆς ἀρχαιολογικῆς τοῦ τόπου ἐρεύνης — παράδειγμα ἡ Δῆλος, ἡ Ὀλυμπία, οἱ Δελφοί, — δὲν ἐδίστασε καὶ τὴν τιμὴν ταύτην τῆς ἀνασκαφῆς τῆς δευτέρας τῶν δύο ἡγεμονίδων πόλεων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς ἀρχαιολόγους ἀνεπιφρόνως νὰ παραχωρήσῃ.

Τὸ διάγραμμα τῆς ἐργασίας ἐχαράχθη ἤδη κατὰ τὸ 1906 καθ' ὅλην του τὴν ἑκτασιν. Καὶ αἱ βάσεις αὐτῆς ἐτέθησαν τότε ἀκόμη διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν περὶ τὸ ἀρχαῖον θέατρον τόπων καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ περιφήμου τεμένους τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἐργασία συνεπλήρωσε πολλαχῶς καὶ ἐβεβαίωσε τὰς προπέρουςιν ἀποκτηθείσας γνώσεις, ἠύξησε δὲ κατὰ πολὺ καὶ τὸ πλῆθος τῶν παλαιοτέρων ἀξιολόγων εὐρημάτων.

Τὸ πρῶτον οὐσιώδες τῆς ἐρεύνης κέρδος εἶναι ὅτι σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν ἐβεβαιώθη ὁ περίβολος τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ἡ ὁποία, ἐὰν κατὰ τοὺς ἐνδοξοτάτους χρόνους τὰ στήθῃ τῶν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000050635